

Ivan Filipović

Hrvatski državni arhiv

Zagreb, Hrvatska

ivanfilipovicarchives@yahoo.com

KAKAV MORA BITI ARHIVIST? O POŽELJNIM OSOBINAMA I OBRAZOVNOM PROFILU RANONOVOVJEKOVNIH ARHIVISTA NA PRIMJERU NJEMAČKIH ZEMALJA I FRANCUSKE

UDK 930.25-051(091)

Izvorni znanstveni rad

Predmet ovog rada specifičan je iako počiva na izvorima nastalima tijekom dugoga razdoblja od druge polovice 16. do prve polovice 19. stoljeća i odgovara na pitanje: kakav mora biti arhivist? Ta rana arhivska književnost, gotovo u cijelosti nastala u njemačkim zemljama, i čiji su autori često pravnici, dosta je pažnje posvetila i poželjnomu karakteru te obrazovnomu profilu arhivista. Okvir njihove djelatnosti konzervativan je i promjenama nesklon feudalni poredak, pa je takva i proto-arhivistička teorija: tijekom dva i pol stojeća arhivski književnici čvrsto se drže ranijih predložaka, oprezno ih proširujući novim opažanjima, uglavnom s područja upravne doktrine i pomoćnih povijesnih znanosti. Padom feudalnog "arhivskog prava" i tajnosti arhivskog gradiva uslijed revolucija 1789. i 1848., pojavom romantizma, nacija i otvaranjem arhiva za znanstvena istraživanja namjesto poslušnog i pritajenog arhivskog službenika feudalnoga gospodara, nastupa temeljito obrazovan arhivist-povjesničar.

Ključne riječi: arhivisti; arhivska profesija; povijest arhivistike; rani novi vijek; 16.-19. stoljeće

1. Uvod

Iako predmet ovoga rada nije povijest europskih arhiva, njezina periodizacija ili opis njezinih epoha, ipak je radi boljeg njegova razumijevanja u osnovnim crtama potrebno objasniti dvostruki razvoj arhiva od 16. stoljeća nadalje, osobito u njemačkima, a vjerojatno i drugim zemljama srednje i sjeverne Europe.

Nastanak moderne države u Europi 16. stoljeća pratio je i razvoj upravne pismenosti, uslijed koje su u ranonovovjekovnim upravama počele nastajati i bivalne pohranjivane do tada neviđene količine pismena, bitno drugačijih od onih iz prethodnih stoljeća. Nije da u srednjem vijeku nije bilo i drugih dokumenata osim isprava, ali je srednji vijek, barem u srednjoeuropskom prostoru, ipak prvenstveno epoha isprave, a novi je vijek doba mnogo složenijeg i opsežnijeg upravnog spisa. Nije da u srednjem vijeku nije bilo ljudi koji su skrbili o pismenima, ali velika je razlika između Gauthiera de Nemoursa, tvorca francuske kraljevske Riznice isprava s početka 13. stoljeća, i Pierrea Dupuya i Théodora Godefroya, koji su između 1615. i 1623. sastavili njihov moderni inventar.

Osobito u njemačkim zemljama tijekom 16. stoljeća naglašena je razlika između tih starih srednjovjekovnih arhiva s jedne i moderne registrature s druge strane. U Francuskoj su moderne vlasti svoje zapise od 16. stoljeća pohranjivale u (moderni) arhiv te za obavljanje svakodnevnih poslova nepotrebne zapise kontinuirano ulagale u postojeće serije,¹ a u njemačkim zemljama zapisi koji su se iz ovoga ili onoga, uglavnom pravnog razloga smatrali osobito važnima za vladara i državu naprosto su bivali istrgnuti iz registrature i premješteni u dobro čuvan, malokomu pristupačan i velom tajne obavijen arhiv.

U ranonovovjekovnoj Francuskoj nalazimo arhiviste koji skrbe o svim zapisima pohranjenim u arhivima (koji su dakle u isto vrijeme arhivi i registrature), a u njemačkim zemljama pojavili su se “arhivari”,² koji su brinuli o “povijesnim” arhivima, i “registratori”, koji su brinuli o tekućim spisima pohranjenim u registraturama. Zgodan je primjer takvog razvoja 1711. osnovan bečki *Archivum bellicum*. Ta ustrojstvena jedinica Ratnog dvorskog vijeća preuzimala je iz registrature te vlasti osobito važne zapise, da bi to gradivo sredinom 19. stoljeća i samo postalo serijom arhivskog fonda Ratnog dvorskog vijeća pohranjenog u *Kriegsarchiv*.³

Između arhivista i registratora međutim često nije bilo neke velike razlike. I jedni i drugi morali su se znati snaći u starim pismenima, kojih se s vremenom nagomilalo, i u registraturama, ali se nisu smatrala toliko važnima da bi ih se pohranilo u arhiv. U Francuskoj pak nalazimo feudiste (*feudistes*), specijaliste za stara feudalna prava. Iz te profesije razvili su se arhivisti koji su za feudalnu gospodu na temelju njihovih arhiva izrađivali urbare (*terriers*).⁴ U njemačkim su zemljama te

¹ Adolf Brenneke, *Archivkunde: Ein Beitrag zur Theorie und Geschichte des europäischen Archivwesens* (Leipzig: Koehler & Amelang, 1953), str. 44.

² Na njemačkom govornom području *Archivar* je arhivski službenik koji neposredno skrbi o arhivskom gradivu. U Francuskoj ga zovu katkad *archiviste praticien*. *Archiviste* se tek teoretski bavi arhivima i arhivskim gradivom. Spomenimo kako se tijekom povijesti u Francuskoj koristio i u međuvremenu iščezli izraz *archivaire*.

³ *Inventar des Kriegsarchivs Wien* (Wien: Ferdinand Berger, 1953), str. 6, 138.

⁴ Philippe Béchu, “Le corpus de la littérature des feudistes: Problématique des auteurs et portée pratique des traités,” u *Terriers et plans-terriers du XIIIe au XVIIIe siècle: Actes du colloque de Paris (23-25 septembre 1998)*, ur. Ghislain Brunel (Rennes: Association d'histoire des sociétés rurales, 2002), str. 267, bilj. 1;

poslove “obnove” pravnih odnosa između vlastelina i njegovih podložnika (*Renovation, Renovatur, Erneuerung*) obavljali i registratori ili renovatori. Oni su ljubomorno čuvali tajne svojeg zanata, od kojega su, kao i njihovi francuski kolege, živjeli, ali i, što je još važnije, tajne vlastelina na kojima je počivao njihov privilegirani društveni položaj, a time i njihovi prihodi, obračun kojih je ovisio o umijeću interpretacije arhiva.

Iako dakle ne vidimo neku osobito veliku razliku između tadašnjih arhivskih i registraturnih službenika, poštujući izvore, ali i jer su neki teoretičari pravili jasnu razliku između te dvije profesije, koristimo ondje zatečene različite nazive za arhiviste. Također, u njemačkom još uvijek aktualan izraz *Archivar* prevodimo u Hrvatskoj uvriježenim izrazom *arhivist*.

2. Od pisara do viteza:⁵ Afirmacija arhivskih profesija u Europi tijekom 16. i 17. stoljeća

U suvremenoj arhivističkoj literaturi najstarijim arhivskim teoretičarem smatra se Jacob von Ramingen (1510.-1852.).⁶ Taj svojim društvenim položajem i položajem svoje profesije očito nezadovoljan osobenjak 1571. godine objavio je tri djela posvećena registraturama, čija je svrha bila dokazati važnost njegova posla, a kako se čini i njega kao izumitelja metode sređivanja registratura.⁷

Ramingenova biografija izvrsno oslikava onodobni razvoj arhiva, koji se sve intenzivnije počinju sređivati od sredine 15. stoljeća, i nastanak ranonovjekovnih arhivskih profesija u prvoj polovici 16. stoljeća. Naime, još je njegov pradjed Petar Schreiber (!) sredinom 15. stoljeća bio kancelar grofa Ludwiga Württemberskoga, a djed gradski pisar u Kirchheimu. No, početkom 16. stoljeća s njegovim ocem

Paul Delsalle, “L’archivistique sous l’Ancien Régime, le Trésor, l’Arsenal, et l’Histoire,” *Histoire, économie et société* 12, br. 4 (1993): str. 464.

⁵ Naslov prema: Beat Rudolf Jenny, “Vom Schreiber zum Ritter: Jakob von Ramingen 1510 – nach 1582,” *Schriften des Vereins für Geschichte und Naturgeschichte der Baar und der angrenzenden Landesteile* 26 (1966): str. 1.

⁶ Usp. Paul Delsalle, *Une histoire de l’archivistique* (Sainte-Foy: Presses de l’Université du Québec, 2000), str. 144. Iako se u literaturi najčešće piše *Rammingen*, zadržali smo *Ramingen*, kako piše njegov biograf Jenny. Usp. Jenny, “Vom Schreiber zum Ritter”.

⁷ Ta su djela abecednim redom: 1. Jacob von Ramingen, *Der rechten künstlichen Renouatur Eigentliche vnd gründtliche Beschreibung, Was dieselbig an jr selbs ist, vnd allerdings erfordern thut. Wie sie auch gelernt vnd nützlichen practicirt werden müg* (Heidelberg: Carpentarius, 1571); 2. Jacob von Ramingen, *Summarischer Bericht, Wie es mit einer künstlichen vnd vollkommen Registratur Ein gestalt: Was auch für vnderschiedlicher Auftheilung vnd Classes, vnd sonst für Partitiones vnd Separationes derselben Gebäw erfordern vnd brauchen sey* (Heidelberg: Mayer, 1571); 3. Jacob von Ramingen, *Von der Registratur, Vnd Jren Gebäwen vnd Regimenten, deßgleichen von jhren Bawmeistern vnd Verwaltern vnd jrer qualificationen vnd habitibus: Vnd dann was für grosser vilfältiger nutzbarkeit auß einer wol angestellten ... Registratur entspringen vnd eruolgen* (Heidelberg: Maior, 1571). Usp. Živana Hedbeli, “The earliest predecessors of archival science: Jacob von Rammingen’s two manuals of registry and archival arrangement, printed in 1571. Lund: Wallin & Dalholm, 2010.,” *Arhivski vjesnik* 55 (2012): str. 371-373.

Jakobom, od 1510. do 1519. gradskim pisarom u Stuttgartu, a do smrti 1532. šefom arhiva u Württembergu,⁸ počeo je društveni uspon obitelji: Jakob senior bio je uzvišen u viteški stalež, napustio je naslijeđeno pisarsko prezime, koje je očito ukazivalo na skromnije podrijetlo, te se je preimenovao u von Ramingen.⁹ Njegov sin Jakob u dvama je svojim djelima iz 1571. objavio i obiteljski viteški grb, valjda kako bi naglasio svoj društveni ugled i položaj.

Sredinom 16. stoljeća Ramingen je dakle profesionalni registrator specijaliziran za sređivanje vlastelinskih registratura.¹⁰ Cilj je te djelatnosti "obnova", tj. uređivanje pravnih odnosa na vlastelinstvima, a time i dovođenje u red odgovarajuće dokumentacije.¹¹ Tako se je Ramingen pred plemićima hvalio kako on dovođenjem arhiva u red zna povećati njihove prihode i prava, a time i njihovu moć.¹² Skupivši veliko praktično iskustvo još od mladih dana, kada ga je otac (kojega je kasnije naslijedio u württemberškom arhivu) usmeno uveo u umijeće registriranja, Ramingen se posvetio i arhivskoj teoriji.

Hvalio se je kako je on izumitelj i autor umijeća sređivanja zapisa,¹³ međutim odbio je odati tajne svoje profesije, koje se ne uče iz knjiga, nego *per Caballisticas traditiones*.¹⁴ Njegova su djela o registraturama u prvom redu pledoaje njegove profesije, kojima naglašava važnost i korist od sređivanja gradiva, ali ono što ga u biti zanima njegov je vlastiti društveni ugled.

Kakav je dakle 1571. godine morao biti registrator? Ramingen piše da na prvom mjestu mora biti zakoniti sin i to časnih roditelja, jer se nezakonitoj djeci i onoj nečasni roditelja ne vjeruje. Osim toga mora biti slobodan od svake vrste podložništva, tj. ne smije biti ničiji kmet, pa ni samoga gospodara registrature. Razlog je tomu očuvanje profesionalnog integriteta i objektivnosti arhivista, u kojega povjerenje moraju imati svi kojih se tiču zapisi iz njegove registrature, tj. obnova prava i obveza.

Budući da mudrost i iskustvo dolaze s godinama, Ramingen smatra da registrator mora biti star najmanje trideset godina. Prethodno kandidat treba prikupiti dovoljno profesionalnog iskustva u drugim registraturama, tj. poput majstora mora najprije proći šegrtski staž i izučiti zanat. Nadalje, kandidat mora voditi uzoran život, uzorno se ponašati i biti neocrnjen.

⁸ Jenny, "Vom Schreiber zum Ritter," str. 6.

⁹ Jenny, "Vom Schreiber zum Ritter," str. 61-63.

¹⁰ Jenny, "Vom Schreiber zum Ritter," str. 7.

¹¹ O tom vidi njegovo ranije djelo: Jacob von Ramingen, *Von der Haushaltung Der Regiment land und Leüt, vnd dann der ligenden Güter, vnd jhrer Rechten vnd Gniessen* (Augsburg: Francke, 1566).

¹² Jenny, "Vom Schreiber zum Ritter," str. 35.

¹³ Ramingen, *Der rechten künstlichen Renouatur*, fol. 6v.

¹⁴ Ramingen, *Summarischer Bericht*, fol. 10v.

Tko želi biti dobar registrator, piše Ramingen, mora biti oštrouman, pame-tan, razuman i imati dobro sjećanje, a usto mora biti oprezan, mudar, razuman, učen, jako obrazovan i iskusan, dobro obaviješten i dosjetljiv. Pored toga, mora biti vičan pisar (u glavi i ruci), vladati latinskim, vrlo dobro obrazovan u dijalektici, pravu i u *rebus politicis*.

Nadalje, registrator treba biti povučenoga i tihoga karaktera, oprezan i za-tvoren, a kada govori, stalno mora imati na umu da su mu povjerene tajne. Stoga brbljava i druželjubiva osoba nije podobna za registratora: on mora biti u registra-turi, koju ne smije puno ili često napuštati, a ne u društvu drugova i pijanaca, lije-pih gospođica, ondje gdje se pije, svira, pleše, pjeva i skače.

Stoga, zaključuje Ramingen, kandidat za registratora mora biti dobro pro-vjeren prije negoli položi zakletvu, pa donosi čak i program ispita za registratore. Taj vrlo temeljiti ispit sastoji se od tri selektivna dijela. U prvom dijelu ispita valja utvrditi ima li kandidat prethodno navedene osobne kvalitete. U drugom dijelu ispita kandidat mora pokazati znanja o registraturi, koja dakako odgovaraju njego-voj teoriji (što je registratura, koliko ima vrsta registratura, koji su glavni dijelovi registrature, što je uređena registratura i kakve vrste istih postoje, zatim kako su ustrojene, kakve se pomoćne knjige koriste i kako su fizički organizirane). Treći ispit je praktični: kandidat mora analizirati jedan dokument i pokazati da ga zna ispravno registrirati.¹⁵

Kandidat koji bi uspješno položio taj ispit, prije negoli stupi u službu, mora položiti i prisegu. Naime, vrlo važno pitanje ranonovovjekovnog tzv. arhivskog prava, kao dijela državnog prava njemačkih zemalja, bila je autentičnost u arhivu pohranjenih dokumenata, pa je prisega arhivista i registratora postala važnim ele-mentom takovog poretka. Smatralo se naime kako prisegnuti službenici predstavl-jaju jamstvo kako su u arhive i registrature zaprimljeni samo vjerodostojni pravni naslovi (što dakako nije bilo točno, ali je bilo vrlo korisno za vladara koji je time uživao ekskluzivno pravo raspolaganja autentičnim informacijama).

A kakav je bio autor promišljanja o tomu kakav treba biti arhivist? Ramin-genov biograf Jenny iznio je vrlo kritičan sud o njemu. Iz njegovih djela i pisama iščitava uobraženost, nametljivost, neumjerenu ambicioznost, samohvalu i šarla-tanstvo čovjeka koji sve zna i o povijesti i medicini, kao i o pravu i registraturama. Njegov historiografski rad, koji nije dobio priznanje onodobnih povjesničara, pred-stavlja tek prepisivanje od drugih autora, a njegova djela, smatra Jenny, odaju pot-puni manjak stvaralačke snage i originalnosti, tek loše oponašanje humanističkih uzora.¹⁶

Ni o njegovoj osobnosti nije se bolje izrazio. Smatrao ga je preambicioznim čovjekom koji je kancelarijsko zvanje pisara, registratora i arhivista pokušao uzdići

¹⁵ O osobinama, ispitu i prisezi usp. Ramingen, *Von der Registratur*, str. 32-42.

¹⁶ Jenny, "Vom Schreiber zum Ritter," str. 16-22.

na rang tadašnjih akademskih umijeća poput medicine i prava, stavljajući sebe u prvi red kao izumitelja tog novog umijeća. Jenny primjećuje kako ono što su za ostale profesionalce bila praktična iskustva i stečeno znanje, za Ramingena bio je to rezultat studija i to akademskoga. Po njem Ramingen je sličan vrtlaru koji, jer je vrtlar i to ponešto bolji od ostalih, odmah misli kako vrtlarstvo treba podučavati na sveučilištu ili da je takav vrtlar punovrijedan botaničar, apotekar ili čak kemičar.¹⁷

Ramingen je i svadljivac koji je pred kraj života, zbog sudskog procesa na kraju kojega je upitnim postalo sve što je stvorio, pa i njegovo plemenito podrijetlo, izgubio svoj desetljećima pomno i promišljeno građen društveni ugled, ostavši prezren kao hohštapler i ismijan kao loš pravnik, zaključuje Jenny njegovu biografiju.¹⁸ Jenny međutim ni najmanje ne spori Ramingenove zasluge na području sređivanja arhiva i hvali ga kao arhivskog pisca. Doista, Jacob von Ramingen izvršio je jak utjecaj na europsku proto-arhivistiku, a neke njegove misli o tom kakvi moraju biti arhivisti pronalazimo i na početku 19. stoljeća.

Petnaest godina nakon Ramingenovih radnji o registraturama bavarski vojvoda Wilhelm V. izdao je instrukciju za prefekta vojvodskog arhiva Johanna Gailinga.¹⁹ U tom dokumentu kaže se za *Archivum* ili *brif-gewelb*²⁰ da je najvažnije blago zemlje, u kojem ima raznih važnih pismena i spisa, a koji u prvom redu trebaju biti dobro pohranjeni, držani u dobrom redu ili registraturi (*guete ordnung oder registratur*)²¹ i koliko je moguće dovedeni u stanje da se mogu koristiti.

U tom dokumentu izraz "registratura" sinonim je za red, tj. sređeno gradivo, a registrirati znači sređivati i popisivati, tj. obrađivati arhivsko gradivo. O tom kakav mora biti prefekt arhiva bavarskih vojvoda iz instrukcije ne doznajemo puno, tek da je Gailing bio pravnik i dvorski savjetnik, da ga se smatralo vrlo učenim čovjekom i da mu je kao već iskusnomu dužnosniku od povjerenja dano u zadaću sređivanje arhiva i skrb o njem.

Instrukcija se odnosi samo na zaduženja, koja ćemo podrobnije prikazati drugom prilikom, spominjući tek kako mu je u zadatak stavljeno još i da iz gradiva ispisuje *memorialia* koja bi mogla biti korisna za vladara i njegove nasljednike, ali i za zemlju i njezine stanovnike, pa se može zaključiti kako se od njega očekivalo i poznavanje povijesti, tj. da kao arhivist ujedno bude i (službeni) povjesničar.

Gailingen međutim nije dugo ostao na mjestu arhivista, pa nije niti mogao iza sebe ostaviti većih arhivističkih postignuća. Zanimljiva je i sudbina njegova

¹⁷ Jenny, "Vom Schreiber zum Ritter," str. 28-29.

¹⁸ Jenny, "Vom Schreiber zum Ritter," str. 42.

¹⁹ Anon., "Bayerische Archivinstruktionen aus dem 16. und 17. Jahrhundert," *Archivalische Zeitschrift* 9 (1884): str. 90-98.

²⁰ *Brif-gewelb*, nadsvođen prostor, podrum za pismena.

²¹ Anon., "Bayerische Archivinstruktionen," str. 91.

nasljednika Michaela Arrodena († oko 1602.). U njegovoj biografiji, koja obuhvaća 49 stranica, njegovoj je arhivističkoj djelatnosti posvećeno tek njih četiri.²² Taj svećenik, bivši isusovac i profesor filologije na kolegiju Družbe Isusove u Dillingenu bio je pozvan da sastavi jedno historiografsko djelo te njime opovrgne neke teze iz jednog ranije objavljenog djela koje nikako nije odgovaralo Katoličkoj crkvi. Prije nego se uhvatio povjesničarskog posla uspješno je dogovorio uvjete angažmana, pa je postignuo i imenovanje na mjesto arhivista, tj. prefekta arhiva, upravo kako bi imao nesmetan pristup arhivskim dokumentima.

Nije da Arroden nije sređivao svoj arhiv. On je dosta marljivo popisivao u njem pohranjene isprave, međutim, njegov se arhivistički pothvat izjalovio, a on na kraju bio prisiljen demisionirati. Iako je bio čovjek Crkve, nije pokazivao poslušnost i strpljivost, osobine arhivista koje su ranonovovjekovni arhivski teoretičari uvijek iznova naglašavali. Kao daljnji razlozi njegova neuspjeha navode se dob od preko 50 godina, u kojoj se uhvatio arhivističke djelatnosti, te nepoznavanje kancelarijskog poslovanja. Osim toga, za razliku od svojih prethodnika nije bio pravnik, što mu je onemogućavalo da razumije upite dvorskih vlasti u raznim predmetima, zbog čega se nije mogao snaći u gradivu, a time niti dati odgovore na postavljene upite.²³

Njegovim odlaskom ujedno je prestalo prvo razdoblje intenzivnog sređivanja arhivskoga gradiva, započeto sredinom 16. stoljeća. Naime, njegov je nasljednik, ponovno jedan pravnik, Christof Gewold (1556.-1621.) prekinuo popisivanje isprava i posvetio se proučavanju povijesti (u prvom redu nekih međudržavnih sporova). Baš u godini njegova postavljanja 1595. došlo je do specijalizacije arhiva, pa su stare isprave pohranjene u teže dostupnom “unutrašnjem” ili “tajnom” arhivu, a prijepisi isprava i spisi u “vanjskom” ili “zemaljskom” arhivu.²⁴

Johann barun Mändl (1588.-1666.) bio je arhivist tog vojvodskog arhiva u prva dva desetljeća Tridesetogodišnjeg rata, dakle, u teškim vremenima tijekom kojih je došlo do potpunog zastoja u razvoju uprave, a time i arhiva. Iz njegovih autobiografskih zapisa doznajemo kako je 1595.-1598. pohađao njemačku i latinsku školu u Ginsburgu, a od 1598. nastavio se školovati u Münchenu. Nakon što je apsolvirao studij retorike 1604. prešao je u Ingolstadt, gdje je u Kolegiju sv. Ignacija marljivo studirao logiku i druge predmete, pa je 1606. postao *baccalaureus*, a naredne godine *magister*. Zatim je do 1609. studirao pravo, pa je otišao u Italiju, gdje je studirao do 1613. (Venecija, Ferrara, Bolonja, Firenca i Perugia), kada je stekao stupanj *doctoratus*. Školovao se dakle šest godina u Münchenu, pet

²² Christian Häutle, *Dr. Michael Arrodenius, herzoglich bayerischer Archivar und Hofkaplan: Eine biographische Skizze* (München: Wolf und Sohn, 1875).

²³ Max Josef Neudegger, *Bayerische Archivrepertorien und Urkundenregister im Reichsarchiv zu München von 1314-1812* (München: Ackermann, 1899.-1900), str. 32-34, bilj. 2.

²⁴ Neudegger, *Bayerische Archivrepertorien*, str. 46-47; Max Josef Neudegger, *Geschichte der Bayerischen Archive neuerer Zeit bis zur Hauptorganisation vom Jahre 1799* (München: Mühlthaler, 1881), str. 9-10.

u Ingolstadtu te tri i pol godine u Italiji, na što je potrošio 15 tisuća fl. Dodajmo još to da je Mändl bio pobožan čovjek, pa je zahvalio Bogu i svom anđelu čuvaru da su mu u mladosti dva puta spasili život.²⁵

Nakon studija stupio je u javnu službu i brzo stekao povjerenje kneza-izbornika Maksimilijana, što je, očito, bio preduvjet da 1617. preuzme i vođenje arhiva. Međutim, njemu se nije stigao puno posvetiti, jer ga je vladar zadužio raznim drugim poslovima, zbog kojih je tijekom rata mnogo izbivao, obilazio bojišta, obavljao diplomatske aktivnosti itd.²⁶ O svojem arhivskom poslu u svojoj autobiografiji napisao je samo to da je u arhivu tijekom 20 godina uložio puno truda, dobro upoznavši bavarske prilike.²⁷ Arhivistička mu je profesija, dakle, bila sasvim sporedna.

U prvoj polovici 17. stoljeća u Francuskoj pak počinje sređivanje Riznice isprava (*Trésor des chartes*), srednjovjekovnog francuskog kraljevskog arhiva, koji je, iako pohranjen u pariškoj Svetoj kapeli (Sainte-Chapelle), dijelom bio oštećen i zatečen u velikom neredu.²⁸ Tako su 1615. Pierre Dupuy (1582.-1651.) i Théodore Godefroy (1580.-1649.) dobili zadaću da uredi taj arhiv i izrade njegov inventar. Biografije njih dvojice također su nam zanimljive kao primjer profila francuskog arhivista 17. stoljeća.

Dupuy je izvorno bio pravnik, ali humanistička širina koju je usvojio od oca otvorila mu je horizonte i tako se posvetio studiju kod kraljevog bibliotekara Isaaca Casaubona, proučavanju povijesti i pisanju historiografskih, ali i polemičnih djela. Zajedno sa svojim bratom u svojem je pariškom stanu, a kasnije u Kraljevskoj biblioteci, pokrenuo vlastitu akademiju otvorenu diskusijama učenih suvremenika, napose protivnika isusovaca i pristaša galikanske doktrine. Nakon što je Riznica isprava bila sređena, imenovan je državnim savjetnikom i bio zadužen osobito pravnim poslovima u vrhu francuske političke administracije, da bi pred kraj života postao čuvar (kustos) Kraljevske biblioteke.

Njegov kolega Godefroy bio je u prvom redu povjesničar, ali i pravnik, »jedan od glavnih predstavnika i primjera jake i savjesne škole sedamnaestoga stoljeća koja je povijest temeljila na ispitivanju izvora, a istinu i smisao tražila samo u izvornim naslovima i suvremenim kronikama«. ²⁹ Rođen je u Ženevi u kalvinistič-

²⁵ Johann Mändl, "Mein Johann Mändls zu Deittenhouen Leben, Studia, Wanderschaft, Dienst, Raisen, Ehestand, und Kinder-Beschreibung Anno 1655," u Lorenz von Westenrieder, *Neue Beyträge zur vaterländischen Historie, Geographie, Statistik etc.: Zweyter Band* (München: Lindauer, 1817), str. 2-36.

²⁶ Maximilian Lanzinner, "Mändl (Maendl), Johann Freiherr von (Reichsadel 1623, Reichsfreiherr 1653)," *Neue Deutsche Biographie* 16 (1990): str. 17-18.

²⁷ Mändl, "Mein Johann Mändls zu Deittenhouen Leben," str. 6.

²⁸ Pierre Dupuy, *Traitez touchant les droits du roy très-chrestien sur plusieurs estats et seigneuries possédées par divers princes voisins* (Paris: Courbé, 1655), str. 1013.

²⁹ »Comme historiographe, Théodore fut un des chefs et des modèles de cette forte et consciencieuse école du dix-septième siècle qui basa l'histoire sur l'investigation des sources, et n'en demanda la vérité

koj obitelji. Studirao je povijest i pravo najprije u rodnom gradu, pa u Strassburgu i Parizu, gdje je prešao na katoličku vjeru. Poznao je više stranih jezika. Postao je službeni povjesničar (*historien de France*) i kraljev tajnik-prevoditelj, a 1615. pridružio se Dupuyu na poslu sređivanja Riznice isprava. Godine 1634. preuzeo je i sličan posao sređivanja Riznice isprava u Loreni. Nakon povjesničarske i arhivističke karijere ušao je u francusku diplomatsku službu.³⁰ Bio je otac šestero djece, sa skromnim primanjima i financijski u potpunosti ovisan o kralju. U svojim pismima, kako piše njegov biograf, ostavlja utisak jednostavnosti i blage naravi, iskrenosti i srdačnosti spram drugih, a njegovi pretpostavljeni cijenili su njegovu nepretencioznost u zaslugama, neumoran rad, duboku erudiciju te ustrajnu odanost i nekoristoljublje.³¹

Arhivističko djelo ta dva francuska učenjaka najbolji je dokaz vrhunske osposobljenosti za obavljanje najzahtjevnijih arhivskih poslova, pa se njihov inventar Riznice isprava koristio sve do 19. stoljeća.

Arhivistička književnost 17. stoljeća, napose ona nakon Tridesetogodišnjeg rata, u njemačkim se zemljama ponajprije posvetila pitanju arhivskog prava, tj. tko ima pravo imati arhiv, a s time i, kako je glasila doktrina, autentične zapise. Nema sumnje da je razlog tomu bila obnova ratom razorenih zemalja i rekonstrukcija imovinskih i drugih pravnih odnosa. U Francuskoj je pak došlo do bitne prekretnice, koja je bitno utjecala na buduću profil europskih arhivista: 1681. don Jean Mabillon objavio je *De re diplomatica*, a to je djelo imalo toliki utjecaj da se njegov autor smatra utemeljiteljem diplomatike, dapače i pomoćnih povijesnih znanosti. U narednom razdoblju *De re diplomatica* i Du Cangeov *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* iz 1678. bili su obvezatna literatura budućih arhivista, vrsnih poznavatelja isprava i latinskog jezika. Tada su arhivisti postali stručnjaci za paleografiju, diplomatiku i latinsku filologiju. Morali su ovladati u međuvremenu zaboravljenim srednjovjekovnim latinskim, znati pročitati isprave, Mabillonovom metodom utvrditi njihovu autentičnost, ali i shvatiti i protumačiti njihov pravni sadržaj.

U pogledu osobina arhivista u njemačkim zemljama i dalje vrijedi Ramingenov nauk. Njega je u potpunosti preuzeo Georg Aebbtlin, za kojega znamo tek da je bio skrbnik u uredu za skrb o crkvenim građevinama (*Kirchen-Bau-Pflege-Amt*). On je u svojoj knjizi o umijeću registriranja, objavljenoj u Ulmu 1669., dakle stoljeće nakon tiska Ramingenovih radova, obnovio u međuvremenu zaboravljena arhivistička znanja. Aebbtlin gotovo da je prepisao Ramingenovo poglavlje o registratorima, tek ga ponešto proširivši nekim novinama. Ponovivši

et le sens qu'aux titres originaux et chroniques contemporaines.« Denis Charles Godefroy-Méniglaise, *Les savants Godefroy: Mémoire d'une famille pendant les XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles* (Paris: Didier et Co., 1873), str. 111-112 (sve u ovome radu navedene citate preveo je Ivan Filipović, op. urednice).

³⁰ Godefroy-Méniglaise, *Les savants Godefroy*, str. 111-113.

³¹ Godefroy-Méniglaise, *Les savants Godefroy*, str. 121.

kako registrator mora biti tihog i povučenog ponašanja, oprezan i stariji od 30 godina, dodao je da mora znati latinski i logiku, te općenito biti što je moguće više obrazovan i, dakako, dobar poznavatelj registratura i registriranja.³²

Europski arhivist 17. stoljeća savjestan je i pobožan muškarac. Tako je Philipp Jacob Zeiter 1680. objavio molitvu arhivista ili tajnog registratora. U njoj se arhivist obraća Bogu kao izvoru svega dobroga, koji je sve uredio, onomu koji i jest Bog reda (*Gott der Ordnung*). Zeiter ga moli da mu se smiluje kako bi mogao obaviti svoje dužnosti, sve dovesti u red i održati, te tako ostvariti svrhu svoje službe.³³

3. Arhivist 18. stoljeća: pravnik, diplomatičar, filolog – erudit

U drugoj polovici i krajem 17. stoljeća došlo je u Beču, najprije zbog osmanske invazije, evakuacije dvora i arhiva te opsade grada 1683. godine, a zatim i zbog požara bečkog Burga 1699. do nereda u habsburškim arhivima. Car Josip I., čim je 1705. preuzeo vlast, posvetio se i uređenju arhiva. Iz tog vremena ostala je jedna zanimljiva arhivska instrukcija. Arhivist kojega se imalo imenovati trebao je biti dobar filolog, vješt u povijesti i diplomatičar, morao je biti umjerenog vladanja i nije smio biti pohlepan za novcem.³⁴ Na to je mjesto imenovan dotadašnji taksator Johann Anton vitez von Widmann (rođ. 1675.), kojemu je arhivski položaj bio tek jedna od etapa bogate karijere, tijekom koje je napredovao do dvorskog savjetnika Češke dvorske kancelarije u Beču te bio uzdignut na barunski stalež.³⁵

Pred sam kraj (kratkotrajne) vladavine Josipa I. pada i osnutak bečkog Ratnog arhiva, za što je osobito zaslužan bio princ Eugen Savojski, predsjednik Ratnog dvorskog vijeća. Archivum bellicum 1711. godine postao je zasebna ustrojstvena jedinica te dvorske vlasti s vlastitim profesionalnim arhivistom. Iako instrukcija izričito ne navodi osobine arhivista i njegov obrazovni profil, razvidno je iz nje kako je to morao biti vrlo marljiv službenik. Pred njim se nalazilo mnogo posla. Morao je biti osobito dobar poznavatelj registraturnog poslovanja, vojnih poslova i općenito uprave, kao i povijesti, jer mu je zadatak bio snalaženje u registraturi Vijeća i odabiranje starih dokumenata od osobite važnosti (von sonderbarer Importanz).³⁶

³² Georg Aebbtlin, *Anführung zu der Registratur-Kunst* *Anführung zu der Registratur-Kunst: Vorderist denen Hoch-löblichen Herzschafften und Obrigkeiten zu underthänigem Bericht und Erinnerung: Wie auch deroeselben Registratorm, Secretariis, Cancellisten: Verwaltern: Ampfleuthen und Schreibern zu Dienst* (Zu Ulm: Kühn, 1669), str. 29-31.

³³ Georg Wolfram, "Gebet eines Archivars und eines Bibliothekars aus dem 17. Jahrhundert," *Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Alterthumsvereine* 46, br. 10 (1898): str. 159.

³⁴ Gerson Wolf, *Geschichte der K. K. Archive in Wien* (Wien: Braumüller, 1871), str. 10.

³⁵ Christian d'Elvert, "Zur mähr.-schles. Adelsgeschichte: LXXXV.: Die Grafen, Freiherrn und Ritter von Widmann," *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der k. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaus, der Natur- und Landeskunde* 3 (1877): str. 17.

³⁶ Johann Langer, *Das k. und k. Kriegs-Archiv von seiner Gründung bis zum Jahre 1900: Zweite Auflage umgearbeitet und bis auf die Gegenwart ergänzt* (Wien: Kriegsarchiv, 1900), str. 8-9.

Do početka 18. stoljeća nakupilo se već dosta djela posvećenih arhivima, uglavnom arhivskomu pravu, pa je strazburški arhivist Jakob Wencker (1633.-1715.) mogao 1713. i 1715. objaviti čak dvije kompilacije radova starijih arhivskih teoretičara, obogativši ih svojim primjedbama i edicijama arhivskih dokumenata.³⁷

Wencker međutim nije bio osobito inovativan arhivski pisac. Kao što je Aebbtlin preuzimao od Ramingena, tako je i Wencker početkom 18. stoljeća prepisivao od Aebbtlina. To je osobito vidljivo u odlomcima o profilu arhivista. Wencker je vjerno slijedio svoje prethodnike i dopunjavao ih novim katalogom znanja, koji pokazuje sve veće značenje obrazovanosti arhivista.

Tako Wencker postavlja pitanje treba li registrator biti “domovine sin” ili se tajne mogu povjeriti i strancu, pa odgovara kako praksa već dugo vremena pokazuje da su obje mogućnosti dopuštene.³⁸ Dodaje i kako registrator mora znati latinski, njemački i druge jezike, poznavati filozofiju, osobito logiku, zatim pravo, napose državno, ali i povijest s pripadajućim znanostima, od kojih ističe kronologiju, geografiju i genealogiju. Dodaje kako su ti studiji za onoga koji obavlja takvu napornu službu jedine “delicije” kojima se jedan takav ljubitelj registrature može zabaviti. Poznavanje navedenih studija, kako piše Wencker, u međuvremenu se izričito navodi i u imenovanjima registratora, koji usto marljivo moraju čitati i djela o obiteljskoj povijesti svojih vladara, upoznati njihovu genealogiju, ali i njihovu zemlju i ljude proučavajući stare i nove zemljovide, kao i arhivsko gradivo.³⁹

Za samog Wenckera doznajemo kako je u najranijoj dobi usvojio bogobojaznost i kršćanski duh, čudorednost i sklonost učenju. Nakon strazburške gimnazije, u kojoj je usvojio solidne temelje, nastavio je studirati filozofiju, a nakon toga s velikim marom i pravo. Dobivši dozvolu oca, krenuo je 1659. na veliko putovanje, tijekom kojega je posjetio brojna mjesta i gradove na području današnje Švicarske i Francuske, a usto i naučio francuski jezik. U Parizu i okolici imao je priliku razgledati bogatu arhitektonsku baštinu kraljevskih zdanja. Kako mu je tijekom putovanja otac umro, na poziv majke i obitelji vratio se 1660. u Strassbourg i naslijedio ga na mjestu gradskog vijećnika (Ammeister, ammeistre). Tijekom punih pet desetljeća obavljao je tu i mnogobrojne druge dužnosti, između ostaloga dvadeset godina službu gradskog arhivista, a zadnjih je godina života bio i nastavnik (Scholarch, scholarque) na strazburškom sveučilištu.⁴⁰

³⁷ Jacob Wencker, *Apparatus et Instructus Archivorum Ex usu nostri Temporis, vulgo Von Registratur und Renovatur* (Argentorati: Dulssecker, 1713); Jacob Wencker, *Collecta Archivi Et Cancellariae Jura: Quibus accedunt, De Archicancellariis, Vicecancellariis, Cancellariis Ac Secretariis Virorum Clarissimorum Commemorationes* (Argentorati: Dulssecker, 1715).

³⁸ Wencker, *Apparatus*, str. 112.

³⁹ Wencker, *Apparatus*, str. 113-114.

⁴⁰ O Wenckerovu životu usp. onodobni nekrolog: *Rühmlichst geführter und seelig geschlossener Lebens-Lauff: Weiland des [...] Herrn Jacob Wenckers* (Straßburg: Gedruckt bey Daniel Maag, 1715).

Wenckerove dvije kompilacije pokazuju njegovo veliko i temeljito poznavanje dotadašnje arhivističke literature, a njegova kratka ali zanimljiva povijest strazburškog arhiva⁴¹ iskreno zanimanje za arhivsku baštinu i za njezino očuvanje. Međutim, iako je sam pisao kako registratora treba osloboditi svih drugih obveza,⁴² njegova biografija pokazuje sliku neumornog gradskog vijećnika, angažiranoga na svim stranama i koji se tek usputno mogao posvetiti arhivističkoj profesiji. Nju su tijekom 18. stoljeća nastavili njegov sin, a kasnije i unuk.⁴³

Do prve polovice 18. stoljeća arhivski su pisci, dakle, već mnogo napisali o poželjnim osobinama arhivista, a nekoliko njihovih biografija koje smo mogli pronaći doista odgovaraju tim idealima. Praksa pokazuje i drugačije primjere, barem u dvadesetim i tridesetim godinama 18. stoljeća u arhivu u Sigmaringenu.

Christian Wilhelm Lang dvije je godine sređivao arhiv. Kada je 1727. otišao, za njega se govorilo da ništa nije radio, nego da je stalno pio i kartao, štoviše da se sa svojim kartaškim drugovima zatvarao u registraturu, a kad bi savjetnici ustrebali kakav spis, on im ne bi otključavao vrata. Bez ikakve molbe i odobrenja da je odlazio u šetnje, dapače odjahao na više dana ili tjedana odnijevši sa sobom ključeve registrature. Konačno, optuživaše ga da uopće nije vodio repertorije i registre te da nije sredio ni jednu ladicu spisa. Lang se pak kasnije branio da se tu i tamo predvečer s nekoliko časnih dvorskih službenika "rekreirao", a ako se zaključavao, to je bilo tada kada nije htio da ga se ometa u poslu. Što se odnošenja ključeva tiče, istina je da ih je ponio sa sobom, ali samo nekoliko puta, kada je izbivao zbog bogoslužja. Konačno, od 280 ladicu spisa uredno ih je obradio oko 200, svaki komad opisao i uložio u ladicu itd.⁴⁴

Za arhivista Bescha također se tvrdilo da je lijen, da je radije pio i spavao negoli radio, da je rijetko ustajao prije devet sati i da uopće nije bio tako boležljiv kako je tvrdio, a budući da nitko nije na njega pazio, radio je kako mu se sviđjelo te da je kući odnosio spise. Zanimljivo je i to kako sam Besch uopće nije držao do arhivističkog poziva niti pokazivao ni najmanje profesionalno samopoštovanje. U prijavku o njemu navedeno je da je izjavio kako se srami kad ga se oslovljava s »arhivist i tajni registrator« i da »s proštenjem sere na takav naslov od jednog takvog malog kneza«.⁴⁵

⁴¹ Wencker, *Apparatus*, str. 15-22.

⁴² Wencker, *Apparatus*, str. 116.

⁴³ Jean Charles Brucker, *Les archives de la ville de Strassbourg antérieures à 1790: Aperçu sommaire* (Strasbourg: Heitz, 1873).

⁴⁴ Volker Trugenberger, "Wichtige Schrifften ... wie Mist vermengt: Die Archive der hohenzollerischen Fürstentümer im 18. und 19. Jahrhundert," u *Umbruch und Aufbruch: Das Archivwesen nach 1800 in Süddeutschland und im Rheinland*, ur. Volker Rödel (Stuttgart: Kohlhammer, 2005), str. 175-197.

⁴⁵ U izvornom obliku: »er schmeiße s. v. in solchen Titel von einem solchen kleinen Fürsten«. Trugenberger, "Wichtige Schrifften," str. 180. Smisao izraza *schmeissen* u tom kontekstu u današnjem je njemačkom potpuno zaboravljen, kao i odgovarajući hrvatski izraz *toriti*, tj. balegati, upljučvati, zagaditi (o pticama, muhama). Usp. Stjepan Musulin, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika: Svezak 77: 3 osamnaestoga dijela*:

I njegov je nasljednik, savjetnik i arhivist Koch von Wespach, imao problema kad je otkriveno da se poslužio novcem pohranjenim u arhivu, a koji je, kako je bio prisiljen opravdavati se, namjeravao vratiti već za nekoliko dana, zbog čega je na koncu ipak otpušten iz službe. Nakon što je otišao, neki važni dokumenti navodno više nisu mogli biti pronađeni, bilo u arhivu, registraturi ili repertoriju, jer da je registraturu sudio po svojoj dosjetljivosti (nach seinem Genie).⁴⁶

U nedostatku sposobnih arhivskih kadrova u prvoj polovici 18. stoljeća počeli su u Beču razmišljati i o arhivističkom pomlatku. Dvojica arhivskih službenika Dvorske komore 1728. sastavili su poželjni profil budućih arhivista te vlasti. Ti muškarci, pišu, ne trebaju biti tek registraturni službenici, koji znaju sastavljati koncepte dokumenata, indeksirati ih i prepisivati izvatke iz njih, nego moraju moći i uređivati registraturu, tj. upravljati njome. Za to je međutim potrebno da skupe veliko praktično iskustvo, jer je arhiv vrlo raznolik, a treba poznavati i dokumente iz 14. ili 15. stoljeća, ali i znati se snalaziti u gradivu iz razdoblja od 1600. do 1632., kada registratura, čini se, nije funkcionirala. Moraju biti i vrlo pažljivi, kako ne bi napravili nered. Trebaju imati dobru moć prosuđivanja (judicium) i znati odvojiti važno od nebitnoga. Ako već ne poznaju stranih jezika, to moraju znati barem latinski, jer su ugarski spisi najvećim dijelom pisani tim jezikom. Stoga je potrebno paziti na obrazovanje službenika jer, pišu arhivisti, u njihovo vrijeme ondje za taj posao nije bio sposoban ni jedan namješteni registrant. Tako je minimalni zahtjev koji stavljaju pred buduća dva do tri potrebna arhivska pripravnika barem poznavanje latinskog jezika, iako je iz prethodnoga jasno da su svakako morali imati i diplomatska znanja.⁴⁷

Sličnoga su profila vjerojatno morali biti i arhivski službenici tajnoga Kućnog, dvorskog i državnog arhiva,⁴⁸ što ga je 1749. u Beču osnovala Marija Terezija, dosta širokogrudna prema arhivistima. Tako je arhiv već po osnutku imao čak devet službenika: prvog arhivista, drugog arhivista, arhivskog pomoćnika, tri kancelista, dva pripravnika i jednog ložača.⁴⁹

O poželjnom profilu ništa nije bilo rečeno, tek da kancelist mora znati lijepo pisati te razumjeti njemački i latinski, jer su dokumenti bili sastavljeni na tim jezicima.⁵⁰ Međutim, iz podataka o tada prikupljenom gradivu vidljivo je da su

Topov-troj (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1963), s. v. toriti. Međutim, u pogledu onodobnog značenja tog izraza u njemačkom jeziku Johann Leonhard Frisch u svojem rječniku piše za *schmeissen für scheissen*: kad se nekomu *scheissen* čini pregrubim, tad misli kako je uglađeniji ako kaže *schmeissen*, ali to je i dalje prostački. Stoga smo se odlučili za navedeni prijevod. Johann Leonhard Frisch, *Teutsch-Lateinisches Wörter-Buch, Anderer Theil* (Berlin: Nicolai, 1741), str. 206.

⁴⁶ Trugenberger, "Wichtige Schrifften," str. 180.

⁴⁷ Wolf, *Geschichte*, str. 20-21.

⁴⁸ Taj je arhiv tijekom povijesti nosio razna imena, a navedeno se ustalilo u prvoj polovici 19. stoljeća.

⁴⁹ Wolf, *Geschichte*, str. 28.

⁵⁰ Wolf, *Geschichte*, str. 31.

arhivisti svakako morali vladati pomoćnim povijesnim znanostima, jer je starost u tom arhivu prikupljenih i pohranjenih dokumenata sezala do početka 11. stoljeća.

S obzirom na to da je prva zadaća tada imenovanog prvog arhivista Rosenthala bila prikupljanje dokumenta sa svih strana, osobito onih koji su dokazivali vladarska prava habsburške dinastije i njihovu povijest, on i njegovi suradnici morali su biti vrsni poznavatelji povijesti i prava. Tomu u prilog ide i popis knjiga koje su trebale biti nabavljene, a među kojima dominiraju imena europskih (međunarodno) pravnih autoriteta i publicista: Du Mont, Lünig, Lundorp, Mayer.⁵¹ Pored njih zatražena su i djela velikih filologa i erudita: Du Cange, Schilter, Wachter, Frisch(en).⁵²

Gotovo tri i pol desetljeća morala su proći od molbe dvorskodomorskih arhivista da se po pitanju arhivskog osoblja nešto poduzme i tek je Marija Terezija 1762. naredila da se ondje namjesti jedan arhivist koji je morao biti osobito poduzetan, prikladan da sjedi i prelistava, neumoran muškarac kojemu je poznata memoria localis, a iz čijih 1765. sastavljenih dužnosti doznajemo još da je morao biti strpljiv, da nije trebao štedjeti truda za marljivo istraživanje starih spisa. Ako bi naime prezao od pretraživanja, moglo bi se dogoditi, kad se od njega zatraži kakav spis, da kaže kako ga nema.⁵³

Jedan od najvećih i najplodnijih njemačkih pravnikâ iz razdoblja prosvjetiteljstva Johann Jakob Moser (1701.-1785.) ostavio je iza sebe mnogobrojna djela, a među njima i jedno o kancelarijskom poslovanju,⁵⁴ u kojem donosi ponešto i o arhivistima i registratorima. Sposoban, marljiv i vjeran arhivist i registrator pravo je blago svojega gospodara ili vlasti kod koje je namješten te oni trebaju biti pravedni prema njemu kako bi radio sa zadovoljstvom i kako ne bi tražio dodatna zaposlenja. O sadržaju spisa mora barem ponešto znati kako ne bi napravio čudnu i štetnu zbrku. Što bolje razumije spise, to će od njega biti veća korist. Usto, potrebno je da poznaje stara pismena i da se spisima bavi s radošću, a ne samo zbog kruha ili dužnosti. Prema pretpostavljenima mora pokazivati naklonost, pokornost

⁵¹ Wolf, *Geschichte*, str. 31. Jean Du Mont de Carelskroon (1667.-1727.) autor je glasovite zbirke međunarodnih i državnopravnih dokumenata *Corps universel diplomatique du droit des gens*. Johann Christian Lünig (1662.-1740.) najpoznatiji je po djelu sličnoga sadržaja *Das Teutsche Reichs-Archiv*. Michael Caspar Lundorp (1580.-1629.) autor je edicije dokumenata *Acta Publica* u 4 sveska, a Martin Meyer izdavao je kroniku njemačkih zemalja obogaćenu mnogim dokumentima pod naslovom *Diarium Europaeum*.

⁵² Wolf, *Geschichte*, str. 35. O Du Cangeu i važnosti njegova rječnika usp. gore. Johann Schilter (1632.-1705.) bio je njemački pravnik i povjesnik koji je sastavio zbirku povijesnih dokumenata pod naslovom *Thesaurus antiquitatum Teutonicarum*. Johann Georg Wachter (1673.-1757.), filolog i erudit, autor je rječnika njemačkog jezika *Glossarium Germanicum*, a Johann Leonhard Frisch (1666.-1743.) sastavio je više njemačko-latinskih i njemačko-francuskih rječnika.

⁵³ Wolf, *Geschichte*, str. 118-119.

⁵⁴ Johann Jacob Moser, *Einleitung zu denen Cantzley-Geschäften: Zum Gebrauch der Hanauischen Staats- und Cantzley-Academie* (Hanau, 1750), str. 114-115.

i poštovanje, prema onima koji kod njih trebaju nešto obaviti moraju biti nena-metljivi (bescheiden), a pred onima koji ih žele ispitivati moraju biti pritajeni.

Njemački pravnik i povjesničar Philipp Wilhelm Ludwig Fladt (1712.-1786.)⁵⁵ svoj 1765. objavljeni uvod u “registraturnu znanost” podijelio je na dva dijela, od kojih je čitav drugi posvećen upravo registratorima.⁵⁶ Fladt je naime jasno razlikovao arhive od registratura, a time i arhiviste od registratora. Uvodno, registrator mora biti vjeran, marljiv, revan, neumoran, a napose štljiv, dakle diskretan i vjeran samo jednomu gospodaru.

Nadalje, registrator mora biti osobito marljiv. U velikim kancelarijama on čitav dan prima i izdaje spise, pa se pravom registraturnom poslu (registriranju, rubriciranju itd.) može posvetiti tek izvan uredovnog vremena kancelarije. Zato mora biti i osobito revan, jer ako nema jake želje za rad, stvari će stati. Što je on više vrijedan, to će veću korist imati registratura, tako da primjerice kod smrtnih slučajeva, kako piše, iz tuđih ruku istrgne korisne isprave i spise te njima obogati svoju registraturu.

Prašina i druge stvari oneraspoložuju, a u samom registriranju nema ničeg ugodnog, štoviše radi se o umno naporom poslu. Zato registrator mora biti osobito nepokolebljiv. Konačno, registrator mora biti jako diskretan jer, za razliku od ostalih službenika kancelarije, on je upoznat s dokumentima svih njezinih odjela, pa i s najvećim tajnama.⁵⁷

U pogledu obrazovanja Fladt dosta štedi registratore, smatrajući kako ih ne treba uspoređivati s arhivistima, koji moraju znati puno više jezika i pisama te imati puno drugih znanja, tj. biti dobri povjesničari, vrsni pravni učenjaci i diplomatičari. Znanja koja registrator mora imati ovise o registraturi i smiješno bi bilo zahtijevati od registratora u čijoj registraturi nema talijanskih, španjolskih, turskih ili starogrčkih i hebrejskih pisama da razumije te jezike, ali ondje gdje ih ima, registrator te jezike mora poznavati. Po njemu dovoljno je poznavati nešto latinskog, svakako francuski i osobito materinski njemački jezik, a u Saskoj i Šleskoj, jer su u susjedstvu Poljske, Češke i Ugarske, treba poznavati i poljski, češki i mađarski. Iako registrator rijetko kada dolazi u doticaj s pravosudnim dokumentima, on ipak mora poznavati stanovite pravničke izraze, jer ako ih ne zna, ne će ih znati uložiti na pravilno mjesto. Pa ako registrator i ne treba imati neka velika znanja iz diplomatike, on još uvijek mora poznavati sva pismena pohranjena u registraturi.⁵⁸

⁵⁵ Fladt, *Philipp Wilhelm Ludwig*, pristupljeno 29. travnja 2018., <https://www.deutsche-biographie.de/pnd120668157.html>.

⁵⁶ Philipp Wilhelm Ludwig Fladt, *Anleitung zur Registratur-Wissenschaft und von Registratoribus deren Amt und Pflichten wobey zugleich die dahin gehörige Nachricht von Canzley-Wesen und sonstigen nöthigen Erfordernüß ertheilt wird nebst einer Erläuterung einiger hierin befindlicher Stellen* (Franckfurt: Eßlinger, 1765). Njemački nakladnik Saur objavio je reprint te knjige 1975. godine.

⁵⁷ Fladt, *Anleitung zur Registratur-Wissenschaft*, str. 152-160.

⁵⁸ Fladt, *Anleitung zur Registratur-Wissenschaft*, str. 177-180.

Zatim se Fladt vraća na one osobine koje su nam poznate još od Ramingena: registrator mora biti zakonit sin čestitih roditelja i ne smije biti ničiji kmet, tj. imati ograničenu slobodu, jer se takvima ne može povjeriti registratura niti se u njega može imati povjerenje. Po prvi puta nakon Wenckera (1713.) postavlja se i pitanje mora li registrator biti "sin domovine" ili može biti stranac, što pak ovisi o volji onih koji odlučuju o popunjavanju mjesta. Prednost imaju domaći ljudi zbog privrženosti domovini, međutim, kako su poznati i slučajevi izdajica, to i čestiti i vjerni stranci mogu biti primljeni u službu.⁵⁹

Registrator mora imati tihu, opuštenu i mirnu narav. Osobe vatrenog i rastresenog temperamenta nisu podobne za registratora, koji međutim mora biti nadaren i razuman, a te će mu osobine više koristiti nego neka velika učenost. Osim toga, osobito mora imati dobro pamćenje i mora znati zrelo prosuđivati. Gdje tih osobina nema, vladaju nered i konfuzija. U službi registrator mora uvijek biti spreman, okretan i promptan. U prvom redu mora znati dobro pisati i savršeno čitati. I nije ures, nego potreba da spisi koji nastaju u kancelariji budu lijepi, čisti i jasni.⁶⁰

Oprezan prema preporukama, koje su katkada tek isprazni hvalospjevi, Fladt se zalaže za prijemne ispite, koji moraju biti tako osmišljeni da kandidat mora pokazati znanja koja će mu biti doista potrebna. Na pitanje kako trebaju biti uređeni ormari u koje se pohranjuju dokumenti, trebaju li biti napravljeni od tvrdog ili mekanog drveta i sl. bolje će odgovoriti stolar negoli učeni registrator. Isto tako, znati čuvati pečate najbolje se uči kroz iskustvo. Bolje ne bi prošli kandidati niti kad bi ih se ispitivao grčki, hebrejski, poljski, češki ili mađarski ili pitanja koja trebaju poznavati arhivisti, poput onih o tinti bizantskih careva, vladarskim pečatima, monogramima i sl.

Stoga na ispitu za registratora valja postavljati pitanja koja se tiču spisa pohranjenih u odgovarajućoj registraturi. Kandidatu treba prvo dati jedan dokument da ga pročita, a potom provjeriti je li shvatio njegov sadržaj i što bi iz njega registrirao. Već će taj njegov odgovor pokazati što se od njega može očekivati. Zatim kandidatu treba dati jednu mapu s pomiješanim dokumentima i tražiti od njega da ih dovede u red. Tako sređeni dokumenti otkrit će njegove sposobnosti. Na kraju valja pitati kandidata usudi li se sastaviti izvještaj o sadržaju spisa te da ih rubricira.⁶¹

Otprilike desetljeće nakon Fladta pojavio se u arhivskoj književnosti Philipp Ernst Spieß (1734.-1794.). Taj nesvršeni pravnik najprije je zbog svoje neobične visine i protiv svoje volje morao stupiti u vojnu službu, u kojoj je ostao sedamnaest godina, ali je u isto vrijeme proučavao državno pravo, povijest, književnost,

⁵⁹ Fladt, *Anleitung zur Registratur-Wissenschaft*, str. 183-184.

⁶⁰ Fladt, *Anleitung zur Registratur-Wissenschaft*, str. 184-190.

⁶¹ Fladt, *Anleitung zur Registratur-Wissenschaft*, str. 195-202.

učio jezike i istraživao u arhivu. Godine 1769. imenovan je arhivistom arhiva kuće Hohenzoller na Plassenburgu u Kulmbachu, gdje se posvetio sređivanju gradiva i istraživanju povijesti, a 1777. objavio je svoje zapaženo teoretsko djelo o arhivima.⁶²

Za arhiviste Spieß kaže kako su glavne osobe u arhivu, a moraju imati sljedeće osobine i znanja: prirodnu sklonost i poriv za rad u arhivu, poznavanje prava (pri čemu arhivist najmanju korist ima od poznavanja građanskoga, nešto veću od crkvenoga, a najveću od poznavanja državnog, feudalnog i njemačkog prava), zatim opće i njemačke povijesti, geografije, heraldike, numizmatike i uopće svih pomoćnih povijesnih znanosti, napose genealogije njemačkih obitelji, kao i povijesti i politike zemlje u kojoj služi. Diplomatičku mora dobro poznavati, a "registraturno umijeće" savršeno razumjeti.⁶³ Arhivist mora biti izdržljiv u istraživanju arhiva i čitanju najzamršenijih, najprašnijih i najnečitljivijih dokumenata i spisa, i ne smije se u svojoj marljivosti umoriti. Mora imati smisao za red, dobro pamćenje i oštru moć prosuđivanja, neslomljivu odanost i povjerljivost, kao i zdravo tijelo, jednom riječju, piše naš autor, mora biti rođen za to.⁶⁴

Arhiv će trpjeti ako arhivist nema neku od navedenih osobina, ali, kad se u obzir uzme ljudska slabost i nesavršenstvo, često drugačije ne može ni biti. Arhivist kojemu bi nedostajala neka od potrebnih osobina može si pomoći, pa primjerice ako ga počne napuštati pamćenje, treba sve zapisivati i pri ruci imati dobre priručnike. Nadalje, bilo bi dobro kada bi osim latinskoga razumio i različite druge jezike, ali i bez znanja njih u svojoj će domovini uvijek biti dobar arhivist.⁶⁵

Također, u pogledu rijetkih pečata, monograma itd. bilo bi dobro imati u arhivu, među nižim osobljem, i nekoga tko vlada umijećem crtanja. Sam Spieß piše kako se često ljutio što u mladosti nije stekao to umijeće, koje bi mu sada bilo korisno.⁶⁶

Konačno, svaka u arhivu namještena osoba mora biti i dobro plaćena, kako ne bi ovisila o dodatnim primanjima koja udvostručuju njegov rad, a osim toga ionako nema mučnijeg i tegobnijeg posla od sređivanja arhiva, s čime je ujedno povezano i pobolijevanje. Spieß dodaje kako nedovoljna plaća onemogućava službeniku da očuva čast svojeg stališa i službe, a to pak sa sobom donosi prijezir i omalovažavanje. Ima ih stoga koji gube zanimanje za arhivsku službu, pa su u nekim arhivima bivali namješteni takvi bijednici (erbärmlichste Subjekte) od kojih koristi nije bilo nigdje, pa ni u arhivima. Osobe koje rade u arhivima, a osobito oni koji ih sređuju, ne smiju dakle brinuti hoće li imati što za jesti, a Spieß bi uvijek

⁶² Philipp Ernst Spieß, *Von Archiven* (Halle: Gebauer, 1777).

⁶³ Tj. umijeće registriranja odnosno arhivističkog opisivanja gradiva.

⁶⁴ Spieß, *Von Archiven*, str. 8-9.

⁶⁵ Spieß, *Von Archiven*, str. 9-10.

⁶⁶ Spieß, *Von Archiven*, str. 15.

vodio računa o njihovoj časti i dao im takav rang da niti ne pomišljaju o napuštanju službe ili da u inozemstvu traže kakvo bolje mjesto. Stoga zaključuje kako arhivist uvijek mora biti i svoje domovine sin.⁶⁷

Pruski kameralist Gustav August Heinrich barun Lamotte u osamdesetim godinama 18. stoljeća mnogo je pažnje posvetio registratorima, pa je u svojoj "kameralističkoj znanosti" napisao ponešto i o tom kakvi moraju biti.⁶⁸ Po njemu oni koji vode pojedine odjele komorske registrature moraju imati završen studij i trebaju filozofskim znanjima doći do jasnih pojmova i bistrih spoznaja o stvarima, ali i biti upućeni u kameralistiku i odgovarajuću pravnu materiju. Nadalje, registrator mora biti najtočnije upućen u ustroj povjerene mu registrature, a glavnu pažnju usmjeriti njezinu redu, te skrbiti o unutrašnjoj i vanjskoj sigurnosti, za njezinu dotjeranost, njezino poboljšavanje i usavršavanje, pa se stoga mora pokazati marljivim i neumornim te odanim i čestitim prema svojim službenim obvezama.⁶⁹

Kako bi međutim komore pridobile vrsne registratore s takvim osobinama, moraju im osigurati pristojnu plaću, ali i podvrgnuti ih strogomu ispitu u pogledu njihove sposobnosti i okretnosti. Komu je povjerena javna služba, taj mora imati i dovoljnu plaću kako ga brige ne bi ometale u poslu, učinile ga mrzovoljnim i bojažljivim te navele da radi i dodatne poslove ili čak na nedozvoljena sredstva prihoda. Plaća mora biti što je moguće primjerenija važnosti i opsegu posla, a kako je posao komorskog registratora jako važan, a i mučan, to on s punim pravom može zahtijevati odgovarajuću plaću. Okretni i zaslužni ljudi ne natječu se za službe u kojima moraju stenjati pod bremenom posla, a usto još osjećati glad i jad. Za takve poslove jedva da će se netko naći.⁷⁰

Lamotte smatra kako najprije treba tražiti registraturne asistente, i to među mladim ljudima koji su studirali te pred Komorskom ispitnom komisijom i nadzornikom registrature pokazali dovoljna teoretska znanja za komorskog registratora. Lamotte predlaže dva ispita kakvi već postoje u resorima vojske i državnih dobara, odnosno pravosuđu, gdje kandidati s uspješno završenim studijem i poznavanjem zakona i procesnog prava moraju najprije odraditi pripravnički staž u registraturama te ondje steći praktična znanja, a prije stupanja u službu, ako je potrebno, biti i ispitani.⁷¹

⁶⁷ Spieß, *Von Archiven*, str. 15-17.

⁶⁸ Gustav August Heinrich Lamotte, *Practische Beyträge zur Cameralwissenschaft für die Cameralisten in den preußischen Staaten, und besonders diejenigen, welche churmärkische Cameralsachen bearbeiten: Vierter Teil* (Halle: Weisenhausen, 1786), str. 181-184.

⁶⁹ Lamotte, *Practische Beyträge zur Cameralwissenschaft*, str. 181.

⁷⁰ Lamotte, *Practische Beyträge zur Cameralwissenschaft*, str. 182.

⁷¹ Lamotte, *Practische Beyträge zur Cameralwissenschaft*, str. 182-184.

4. Arhivist između starog poretka i revolucija

Karl von Eckartshausen (1752.-1803.) bio je bavarski pravnik i filozof, a od 1784. tajni arhivist. Bio je neobična pojava prosvjetiteljskog doba, a u sjećanju je ostao više kao poznavatelj ezoterije i katolički mistik, negoli arhivski pisac.⁷² Od svih suvremenika koji su pisali o arhivima on osobinama arhivista najizraženije pristupa s filozofskog stajališta. U svojem radu o kneževskim arhivima 1786. opširno piše o poslovima arhivista, a ponešto i o njihovim osobinama.⁷³

Eckartshausen odbacuje svaku strastvenost u ljudskom postupanju, pa piše kako se arhivist mora čuvati da mu ljubav prema povijesti i diplomaciji ne preraste u strast. Također, mora razlikovati prave povjesničare i diplomatske od šarlatana,⁷⁴ a filozofiju povezati s povijesti i ne samo prikupljati tek “puku teoriju podataka” (*bloße Theorie der Data*), nego praktičnim radom povijest učiniti korisnom. Poznavanje politike za arhivista je jednako važno kao i poznavanje povijesti, kao uostalom i poznavanje ljudi, tj. psihologija. Odlučnost u ostvarenju njegova nauma mora mu biti nepokolebljiva, jer arhivist radi za svojeg kneza, za svoju domovinu, za buduća pokoljenja i za svoju čast, a lupetanja glupana i vucibatina (*Dummköpfe und Schufte*) ne smiju ga u tom smesti. Sa znanjima koja je stekao u kneževu arhivu pak mora biti oprezan i ne smije se, kako bi ispaio iskusan, dati nagovoriti da o njima priča. Uopće, u svojim pogledima nikada ne smije zapostaviti skromnost. Također, arhivist ne smije u svojim prsima hraniti strast ni nacionalnu mržnju. Mora biti pribran, čestit i pošten. U svojim prosudbama ne smije žuriti, jer rijetko ima istine ondje gdje ima strasti.⁷⁵

Vidjeli smo kako je još Spieß 1777. dao naslutiti svoje nezadovoljstvo raznim “bijednicima” namještenim u arhivima, a Eckartshausen spominje “glupane i vucibatine” koji ometaju arhivista. On u svojoj radnji o arhivima ostavlja dojam čovjeka umornoga od zastarjelih feudalnih prilika koje guše ljudski duh, u kojima zbog lijenosti i nerada sve mora ostati po starom i gdje se nitko ne usudi uzburkati ustajale vode.⁷⁶

Anonimno djelo izašlo 1796. godine u Augsburgu, dakle opet u južnonjemačkom prostoru, namijenjeno je arhivistima početnicima i donosi brojne savjete u pogledu arhivističkih poslova, a ponešto i o potrebnim znanjima jednog arhivista.⁷⁷ Vidljivo je da je to djelo namijenjeno vlastelinskim arhivistima, jer autor

⁷² Hans Graßl i Friedrich Merzbacher, “Eckartshausen, Karl von,” *Neue Deutsche Biographie* 4 (1959): str. 284-285.

⁷³ Karl von Eckartshausen, *Ueber praktisch-systematische Einrichtung fürstlicher Archive überhaupt* (München: Anton Franz, 1786), str. 116-118.

⁷⁴ Eckartshausen smatra kako vrijede samo one znanosti koje služe ljudskom blagostanju, a sve ostalo je šarlatanstvo. Eckartshausen, *Ueber praktisch-systematische Einrichtung*, str. 118.

⁷⁵ Eckartshausen, *Ueber praktisch-systematische Einrichtung*, str. 116-118.

⁷⁶ Eckartshausen, *Ueber praktisch-systematische Einrichtung*, str. 128.

⁷⁷ *Belehrung eines angehenden Archivars* (Augsburg: Benedikt, 1796).

očekuje kako će arhivist prije nego preuzme službu najprije u pratnji jednog lokalnog muža i jednog spretnog geometra obići zemlje svojega gospodara, posjetiti važnije gradove i mjesta, dvorove, brda i rijeke, a napose granice vlastelinstva te svoja opažanja zabilježiti u jednu spomenicu. U tom mogu pomoći i geografske karte, ali nikako starije, jer granice vlastelinstava često su mali potoci, niski brežuljci ili drveće, što nije bilo ucrtavano u starije karte. Zanimljiva je primjedba autora kako bi svaki vlastelin trebao točno “obnoviti” svoje vlastelinstvo i napraviti njegovu kartu.⁷⁸ Naime, upravo su francuski feudisti bili u isto vrijeme pravnici, arhivisti, ali i mjernici-geometri.⁷⁹ Nakon što upozna zemlju, pravi arhivist će zatim proučiti svoje obveze i pročitati uredbe koje ga se tiču, a zatim i svoj plan.⁸⁰

Jedina strast arhivista je ta da arhiv dovede u najpoželjnije moguće stanje, a njegov duh opažanja ukazat će mu na sve ono što može promicati znanost i prosvjetu. U pogledu obrazovanja mora osobito biti upućen u sve dijelove diplomatike, zatim u kronologiju napose srednjeg vijeka, baš kao i u geografiju tog razdoblja. Mora poznavati nekadašnju teritorijalnu podjelu na vojvodstva i pokrajine, pa “keltski jezik”, zatim “teutonski”, za koji vjeruje da u arhivima ima još mnogo njegovih spomenika koji mogu pomoći da se rasvijetle mnoge nejasne isprave, kao i u stare njemačke obitelji i osobe koje se spominju u ispravama. Treba poznavati staro njemačko, sasko i druga prava te razumjeti kako ih je istisnulo rimsko pravo i što se od njih još zadržalo, zatim povijest uprave (*Polizey*) i uredaba o njoj, povijest običaja, te konačno povijest novca i numizmatiku te povijest trgovine.⁸¹

Na samom kraju 18. stoljeća u Beču je objavljen jedan anonimni teoretsko-praktični uvod u uređenje vlastelinskih i crkvenih registratura i arhiva, namijenjen službenicima i dušobrižnicima napose u češko-moravskim zemljama, i opet sa zanimljivim razmatranjima o arhivistima.⁸² Kasnije se utvrdilo kako je djelo napisao Kajetan Assenbaum, arhivski pomoćnik u kneževskom schwarzenberškom arhivu u Wittingau (današnji češki Třeboň).⁸³ Taj autor, eksponent konzervativizma male i napretku zatvorene feudalne sredine, ne ostavlja dojam neke velike učenosti, što-više otvoreno pokazuje odbojnost prema znanstvenomu radu, a kad piše o osobi-

⁷⁸ *Belehrung eines angehenden Archivars*, str. 16.

⁷⁹ Albert Soboul, “De la pratique des terriers à la veille de la Révolution,” *Annales: Économies, Sociétés, Civilisations* 19, br. 6 (1964): str. 1062.

⁸⁰ Arhivski plan u tadašnjoj arhivskoj književnosti podrazumijeva klasifikaciju gradiva jednog arhiva, koje se sređivalo po načelu pertinencije.

⁸¹ *Belehrung eines angehenden Archivars*, str. 56-58.

⁸² Kajetan Assenbaum, *Theoretisch-praktische Anleitung zur Registratur- und Archiveinrichtung der Gutsbesitzer und Geistlichen zum Gebrauche der Beamten und Seelsorger in allen k. k. Länder vorzüglich für Böhmen und Mähren: Mit einer rein gestochenen, vollständigen Wap(p)entafel und 19 diplomatischen Hilfstabellen* (Wien: J. Alberti's Witwe, 1799), str. 136-140.

⁸³ *Die Archive des fürstlichen Hauses Schwarzenberg ä. L.: Beiträge zur Geschichte und Statistik derselben* (Wien: Fürstl. Schwarzenberg'sches Centralarchiv, 1873), str. 72, bilj. *.

nama arhivista na početku nespretno kaže da treba poznavati mnogo skraćena iz raznih stoljeća.

Zatim navodi kako arhivist treba poznavati prirodno i međunarodno pravo, zemaljske zakone, kao i prava vlastelinstva za koje radi, a s tim znanjima mora povezati čestitost, marljivost, povjerljivost, sklonost urednosti i točnosti. Treba znati i razne jezike, razumjeti njihovo značenje u prošlosti, poznavati crkveni kalendar i druga računanja vremena kako bi mogao utvrditi datum dokumenata. Arhivist treba imati i dobar vid kako bi mogao pročitati teško čitljive ili izbljedjele dokumente. Baš zato i on sam mora lijepo pisati i koristiti dobru tintu kako bi i njegovi zapisi jednog dana bili čitljivi. Nezaobilazno je i poznavanje pravnog okvira i poslovanja gospodarskih ureda, kao bi shvatio dokumente i njihova korisna svojstva, te iz mora zvučnih riječi iscrpio nekoliko korisnih izraza. S druge strane, piše autor, koliko god da su te osobine nezaobilazne, to ih se opet ne može zahtijevati baš od svih u ovom poslu jer ima tu i puno posla tek za "mehaničara" (prepisivanje nečitkih isprava, ispisi iz računa, upisivanje u repertorije, kopiranje, tj. sve što ima veze s, kako i opet nespretno piše, kaligrafijom).⁸⁴

Taj pisac kompilirajući razne arhivske pisce koje smo do sada mogli upoznati navodi također kakav ne treba biti arhivist. On naime lako može postati štetan za gospodara za kojega radi, a i za samoga sebe. Prva je greška brbljavost, koju arhivist pažljivo mora izbjegavati. Postoje stanovite vrste ljudi koji se nametljivim prijateljstvom približavaju arhivistu kako bi od njega što god doznali o različitim dokumentima. Takve sitne duše, kako ih naziva, a koje arhivistu žele smjestiti njegov pad, on mora znati prepoznati, a njihovu besramnu radoznalost odbiti prezirnom šutnjom.⁸⁵

Također mora dobro paziti da ga čari povijesti i diplomatike ne skrenu s puta, pa umjesto da bude dobar službenik svojeg vlastelinstva on postane pedantan povjesnik. Gospodaru koji ga plaća da urednim drži dokumente loše će služiti arhivist koji na prste zna nabrojati sve careve i kraljeve i ostalo iz proteklih stoljeća, a u arhivu ostavi stari nered. Arhivist se može baviti znanošću samo tada kada mu to pomaže da stekne okretnost u svojim poslovima i kada je to usmjereno realnoj koristi za gospodara, koji ga samo zbog toga plaća.⁸⁶

Mnoštvo je šarlatana na području diplomatike i povijesti, poziva se naš autor na Eckartshausena, koji u diplomaciji često traže stvari i sumnje koje ničemu ne koriste, diskutiraju i tupe kako bi dokazali da smo u ovom kao i prethodnom stoljeću bili bedaci. Konačno, arhivist se mora držati svoje filozofije i ne smije se dati smesti u obavljanju svojeg plemenitog posla. Naime, i opet prepisujući Eckartshausena, veli kako ne će nedostajati glupana i vucibatina koji će ga ometati

⁸⁴ *Die Archive des fürstlichen Hauses Schwarzenberg ä. L.*, str. 136-138.

⁸⁵ *Die Archive des fürstlichen Hauses Schwarzenberg ä. L.*, str. 139.

⁸⁶ *Die Archive des fürstlichen Hauses Schwarzenberg ä. L.*, str. 139-140.

i omalovažavati, ali u svakoj službi ima hulja, potvornika i neprijatelja dobre stvari.⁸⁷

U arhivističkoj literaturi često spominjani Georg August Bachmann (1761.-1818.), njemački pravnik, visoki službenik i arhivist vojvodstva Pfalz-Zweibrücken,⁸⁸ autor je koji je do tada najopširnije pisao o arhivskom osoblju.⁸⁹ *Custos scriniorum sacrorum* na prvom mjestu mora biti odan svojem gospodaru. A ta se odanost temelji na savjesti čestitog i bogoboječnog čovjeka i nju je teško postići ili stvoriti i najstrožim zakletvama. Arhivist mora služiti svojem gospodaru, a ne sebi, štoviše on žarom patriota mora raditi i za sreću svojih zemljaka. Pokolebati ga ne smiju nikakav strah, častohleplje, koristoljublje i udvorničtvo. Osim toga, arhivist mora biti vrlo pažljiv u pogledu spremišta, kao i samih dokumenata koji su mu povjereni na skrb.⁹⁰

Bachmann se dosta raspisao i o obrazovanju arhivista. Kako je jedna od svrha arhiva čuvanje pravnih dokaza, to arhivist mora biti dobar poznavatelj prava, i to svih dijelova građanskog prava, zatim njemačkog državnog prava i feudalnog prava, pa povijesti rimsko-njemačkog carstva, kao i povijesti zemlje u kojoj služi, diplomatike i drugih pomoćnih povijesnih znanosti. Također, treba učiti i strane jezike, a među njima napose francuski. Konačno, arhivist mora sistematski ovladati svim temeljnim znanjima o državi, uključujući i državno gospodarstvo, kao i politiku. Bachmann donosi i opsežan popis knjiga (86 naslova i autora) kojima bi arhivist trebao ovladati ili ih imati pri ruci. Iz tog popisa vidljiva je erudicija kojoj arhivist treba težiti, ali i štedljivost kada je riječ o nabavci knjiga za arhivsku knjižnicu.⁹¹

Bachmann zatim prelazi na urednost, razlikujuću urednost arhiva od urednosti sklonog arhivista. Ne može biti urednog arhiva bez urednog arhivista, da bi se ostvarila svrha arhiva, a to je njegovo korištenje. Zatim se vraća na klasično obilježje arhivista, a to je marljivost. No, ne mora arhivist dan i noć sjediti i raditi da bi ga se smatralo marljivim, jer velika je razlika između onoga koji posao obavi za jedan dan i onoga koji tu svoju gnjavažu (*Schlendrian*) završi jedva za tri dana. Stoga se marljivost ne može mjeriti brojem sati provedenih u obavljanju posla, nego u kvaliteti obavljenog posla, tj. je li obavljen temeljito, okretno i dobro. Marljivost

⁸⁷ *Die Archive des fürstlichen Hauses Schwarzenberg ä. L.*, str. 140-141.

⁸⁸ Za više podataka o njegovu ocu i njemu usp. Paul Warmbrunn, "Spätblüte von Archivwesen und Rechtsgelehrsamkeit in einem historisch bedeutsamen Kleinterritorium: Das Wirken von Johann Heinrich und Georg August Bachmann in Pfalz-Zweibrücken in der Endphase des Ancien Régime und in der Übergangszeit," u *Umbruch und Aufbruch: Das Archivwesen nach 1800 in Süddeutschland und im Rheinland*, ur. Volker Rödel (Stuttgart: Kohlhammer, 2005), str. 77-100.

⁸⁹ Georg August Bachmann, *Ueber Archive, deren Natur und Eigenschaften, Einrichtung und Benutzung, nebst praktischer Anleitung für angehende Archivbeamte in archivalischen Beschäftigungen* (Amberg: Seidl, 1801).

⁹⁰ Bachmann, *Ueber Archive*, str. 12-14.

⁹¹ Bachmann, *Ueber Archive*, str. 15-30.

savjesnog i časnog arhivista za Bachmanna je solidno obavljen arhivski posao u što je moguće kraćem vremenu, a ne piskaranje i dodvoravanje. Taj pisac međutim nikako ne insistira na žurnosti u obavljanju arhivskih poslova nauštrb kvalitete, smatrajući kako je ipak bolje ponekad uzeti više vremena, da bi posao bio kvalitetno obavljen.⁹²

Arhivist mora imati urođenu ljubav za svoj posao i spremno raditi sa starim pismima i spisima, kao i s novima. Tko se uhvati arhivskog posla *invita Minerva* ili tek *de pane lucrando*, ili se boji prašine, starine, smrada, nečitljivih spisa, najtočnijeg raspologanja vremenom i žrtvovanja nekih društvenih radosti, i tko zbog svoje vanjske čistoće, nježnosti i udobnosti to prezire, taj neka se drži podalje od arhiva, jer ondje ništa dobrog ne će napraviti. Stoga je potrebno brinuti o tom i da arhivista ne prođe volja za radom. Zločin je protiv čovjekoljublja, protiv kneza i protiv države, piše Bachmann, kad se iz zavisti i ljubomore marljivog, sposobnog i savjesnog arhivista ozlovolji u njegovoj službi. Grijeh bi bio zagorčavati život čovjeku koji se u potpunosti posvetio svojoj službi i zadovoljio kukavnim primanjima, a na kraju života ostavio svojim tek neutješnu misao, kako je svoj život iscrpio u službi svojega gospodara.⁹³

Karl Friedrich Bernhard Zinkernagel objavio je početkom 19. stoljeća priručnik za arhivske početnike.⁹⁴ On se razlikuje od dotadašnjih pisaca jer na prvom mjestu ističe materijalna pitanja arhivista, koje svrstava među one službenike čiju vjernost, povjerljivost i trud treba nagraditi. Dvor koji dobro plaća ministre, a štedi na ostalim službenicima, ne će dobro funkcionirati. Pa kako mnogi dvorovi nisu na odgovarajuća mjesta bili postavljali arhiviste, nastao je nered, a poslovanje se usporilo. Stoga je sada malo dvorova, primjećuje Zinkernagel, koji namještaju arhiviste bez prethodnog ispita.⁹⁵

Arhivist dakle mora dobro poznavati diplomatiku, ali imati i mnoga druga znanja s područja prava i uprave. Za razliku od ostalih službenika, od kojih svaki ima neko svoje područje koje mora poznavati, arhivist mora biti upućen u sve. Usto, mora imati ljubav prema redu, samoći, marljivosti, odanosti i diskreciji.⁹⁶

Ako već nema mjesto i glas u vladinu kolegiju, arhivist mora imati isti rang i prednosti kao i savjetnici. Jer, arhivski su poslovi škodljivi za duh i tijelo, pa će sva skupljena znanja biti izgubljena za državu ako on potraži bolje namještenje ili ako,

⁹² Bachmann, *Ueber Archive*, str. 30, 34-35.

⁹³ Bachmann, *Ueber Archive*, str. 35-36.

⁹⁴ Karl Friedrich Bernhard Zinkernagel, *Handbuch für angehende Archivare und Registratoren* (Nördlingen: Beck, 1800), str. 106-108.

⁹⁵ Zinkernagel, *Handbuch*, str. 107.

⁹⁶ Zinkernagel, *Handbuch*, str. 107.

opterećen i drugim poslovima, izgubi osjećaj za povezanost tih znanja te u zbrci napravi više štete nego koristi.⁹⁷

Arhivist se ne smije obazirati na iskrivljeni sud neprosvijedenih ljudi, jer oni o arhivskim poslovima znaju kao i noćni čuvari o Newtonovoj teoriji svjetla. Ali i jednima i drugima valja oprostiti što naklapaju o stvarima o kojima ništa ne znaju.⁹⁸

Joseph Anton Oegg (1862.-1817.) u svojoj “teoriji arhivistike”⁹⁹ tiskanoj 1804. pokazuje znakovit napredak kada piše kako treba povući jasnu granicu između arhivista i pravnog učenjaka, jer arhivist mora dati vjeran povijesni prikaz činjenica sadržanih u nekoj ispravi, a ne se upuštati u pravničke poslove. S druge pak strane nemoguće je zamisliti arhivista bez sveobuhvatnog poznavanja prava, koje je, međutim, za njega tek neophodna pomoćna znanost.¹⁰⁰ Tako on mora u potpunosti poznavati diplomatiku i ostale pomoćne znanosti kako bi ispravu mogao čitati, razumjeti, prosuditi i koristiti. Od “tehničkih” znanja mora usvojiti ona bitna za očuvanje isprava, tj. njihovu sigurnu pohranu.

Tog pisca međutim spominjemo više kao primjer nesretne sudbine jednog arhivista s početka 19. stoljeća. U njegovo vrijeme urušio se čitav jedan drevni svijet kad je došlo do sekularizacije crkvenih država i imanja, a on kao registrator katedralnoga kaptola u Würzburgu izgubio namještenje. Od povjesničarske djelatnosti nije mogao živjeti, pa je uzaludno tražio mjesto u javnoj službi. No, kako je već posljednjih godina crkvene službe financijski bio potpuno uništen, Oegg kao siromašan čovjek nije uživao povjerenje novih vlasti i zbog te okolnosti nije mogao dobiti namještenje. Taj dosta plodan povjesnik osobito je bio razočaran jer nije mogao dobiti ni mjesto sveučilišnog profesora, kojemu je toliko stremio. Pokopavši vlastitog sina i sam je ubrzo umro u 55. godini života, ostavivši iza sebe udovicu i petero djece u najvećoj bijedi.¹⁰¹

Iako je Oegg u pogledu obrazovnog profila arhivista jasno ustvrdio kako oni ne trebaju biti pravnici, primjer bečkoga Kućnog, dvorskog i državnog arhiva dokazuje dominaciju arhivista-pravnika: od njegovoga osnutka 1749. do donošenja uvjeta za namještanje u toj ustanovi 1841. od 25 arhivista njih 17 bili su pravnici, dvojica su bila obrazovana na vjerskim učilištima, a šestorica su u arhivska zvanja

⁹⁷ Zinkernagel, *Handbuch*, str. 108.

⁹⁸ Zinkernagel, *Handbuch*, str. 108.

⁹⁹ Joseph Anton Oegg, *Ideen einer Theorie der Archivwissenschaft: Zur Leitung der Praxis bey der Einrichtung und Bearbeitung der Archive und Registraturen* (Gotha: Ettinger, 1804), str. 17-20.

¹⁰⁰ Spomenimo, na margini, pitanje odnosa između znanosti. Pomoćne povijesne znanosti nastale su puno prije moderne znanstvene historiografije, pa se svejedno smatraju njezinim “pomoćnim” znanostima. U načelu, ustvrdio je američki povjesničar Thomas C. Cochran, svaka znanost može postati pomoćnom znanosti neke druge. Theo Kölzer, “Die Historischen Hilfswissenschaften – gestern und Heute,” *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde* 54 (2008): str. 207.

¹⁰¹ August Schäffler, “Oegg, Joseph Anton,” *Allgemeine Deutsche Biographie* 24 (1887): str. 176-177.

došli iz kancelarijske službe. Tada mnogo kvalitetniji studij prava bio je doduše povezan s dvogodišnjim pred-studijem na Filozofskom fakultetu s povijesti kao obvezatnim predmetom, ali pomoćnih povijesnih znanosti u tom programu gotovo da nije bilo.¹⁰²

Elard Johannes Kulenkamp (1777.-1851.) bio je ugledan pravnik u Kneževini Hessen,¹⁰³ a u svojoj je mladosti 1805. objavio jedno djelo o arhivima.¹⁰⁴ Kao i brojni drugi arhivski pisci, tako i Kulenkamp poštuje starije autore, a kada piše o poželjnim osobinama arhivskih službenika osobito se drži Aebbtlina, pa tako arhivist, registrator ili repozitar mora biti *homo fidelis, taciturnus, diligens et eruditus*. Tim osobinama dodaje još dvije. Dobro pamćenje jako olakšava posao, ali na njega se arhivist/repozitar ne smije puno oslanjati, nego raditi kao da će već sutra posao predati nekomu drugomu koji će morati nastaviti ondje gdje je on stao. Kulenkamp dakle naglašava i važnost dokumentiranja arhivskih poslova. Druga osobina su zdrava moć prosuđivanja i smisao za red i sustav.¹⁰⁵

Tako rekapitulirajući piše kako arhivist/repozitar mora biti odan, što znači da ne će potkradati dokumente ili ih bez dopuštenja pretpostavljenih priopćavati drugima. Mora biti diskretan, tj. da drugima ne će odavati sadržaj dokumenata. Mora pokazati upornost, strpljenje i sklonost arhivskomu radu. Naime, naglost i nestrpljivost mogu prouzročiti veliku štetu, pa piše kako arhivistom ili repozitarom ne može postati osoba koja ne može tako dugo sjediti nad jednom ispravom dok ju cijelu ne pročita i shvati ili onaj koji površno čita spis, pa ako u 20-30 listova ne nađe ništa zanimljivog i daljnje mu čitanje dojadi, cijeli svežanj proglasi nebitnim.¹⁰⁶

I u "osrednjim" repoziturama, piše Kulenkamp, potrebna su određena znanja i vještine. Tako treba poznavati barem njemački i latinski, suvremeni, ali i onaj od prije nekoliko stoljeća, a tu ne mogu pomoći ni rječnici, jer su i za njihovo korištenje potrebna znanja. U pogledu diplomatike mora poznavati barem dva do tri stoljeća stara pisma, a u pogledu onih isprava koje su stare pet, šest ili sedam stoljeća, repozitar može potražiti savjet drugih.¹⁰⁷

Poznavanje političke i crkvene povijesti zemlje u kojoj služi je nezaobilazno, jer pomaže da se otkriju ili ispune praznine u dokumentima, odnosno da ih se

¹⁰² Ludwig Bittner, *Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs aufgebaut auf der Geschichte des Archivs und seiner Bestände: Erster Band* (Wien: Holzhausens Nachfolger, 1936), str. 84*-85*.

¹⁰³ Karl Wippermann, "Kulenkamp, Elard Johannes," *Allgemeine Deutsche Biographie* 17 (1883): str. 359-360.

¹⁰⁴ Elard Johannes Kulenkamp, *Versuch einer Anleitung zur zweckmäßigen Anordnung und Erhaltung der Amts- Renthercy- Stadt- Familien- Gerichts- und Kirchenreposituren* (Marburg: Neue akademische Buchhandlung, 1805), str. 43-47.

¹⁰⁵ Kulenkamp, *Versuch einer Anleitung*, str. 43-44.

¹⁰⁶ Kulenkamp, *Versuch einer Anleitung*, str. 44-45.

¹⁰⁷ Kulenkamp, *Versuch einer Anleitung*, str. 45.

lakše shvati, a osim toga repozitar mora osobito marljivo studirati djela o povijesti sudstva, plemstva itd., odnosno grada, crkve ili obitelji kojoj služi. Bitno je i poznavanje prava, napose onoga koje se odnosi na dokumente, pa repozitar crkvene repoziture mora poznavati crkveno pravo, a onaj obiteljske plemićko itd. Konačno, kako bi repertoriji, jer se pišu za vječnost, bili kvalitetni, važno je da repozitar ima lijep i čitak rukopis.¹⁰⁸

I dok je Kulenkamp svoje djelo pisao sasvim u duhu starog feudalnog svijeta, u Francuskoj je već desetak godina prošlo otkada je srušen *Ancien Régime*. Tada je ondje postalo jasno zašto se od ranonovovjekovnog arhivista uvijek iznova toliko očekivala diskrecija. Gracchus Babeuf (1760.-1797.), preteča komunista, revolucionar koji je i sam skončao na giljotini, taj nekadašnji feudist otvoreno je obznanio: »U prašini vlastelinskih arhiva otkrih misterije uzurpacijâ plemićke kaste.«¹⁰⁹

Tada su u Francuskoj arhivi kao riznice pravnih naslova i privilegija odjednom nakratko izgubili smisao postojanja, da bi nakon velikih razaranja bila prepoznata njihova povijesna vrijednost, a arhivist postao konzervatorom baštine. I dok u Francuskoj počinje stasati prva generacija modernih arhivista-povjesničara, proizišlih iz 1821. osnovane pariške Arhivske škole (*École des Chartes*) u njemačkim zemljama i Austrijskom Carstvu arhivisti su još uvijek službenici ultrakonzervativnih i svakoj promjeni nesklonih apsolutističkih vladara.

Primjer pruskog Pokrajinskog arhiva u Koblenzu osobito je signifikantan: tridesetih godina 19. stoljeća ondje je šef arhiva osiromašeni, ali protekcijama u Berlinu dobro zaštićen grof Karl August Reisach, arhivski savjetnik, a u biti žbir koji upravlja korumpiranom mrežom doušnika. Njegov miljenik Carl Joseph Henke, namješten tek kao kopist, također je sve samo ne ono što se stoljećima očekivalo od arhivista. Na posao ne dolazi prije 11 sati, a ondje i objeduje, pa "po staroj navadi" ometa spavajući u uredu otvorenih vrata, da bi već u dva sata popodne odlazio iz arhiva. Ta gizdava pojava sumnjivih akademskih kvalifikacija službene prostorije koristi za obavljanje privatnih poslova, pa 10-15 stranaka koje dnevno ondje prima jako ometaju jedinog profesionalca u arhivu, arhivskog registratora Heinricha Beyera. Nakon dvije godine mučenja i ponižavanja on se 1837. odlučio pismeno požaliti višim vlastima, što je 1839. konačno dovelo i do Reisachova pada.¹¹⁰

¹⁰⁸ Kulenkamp, *Versuch einer Anleitung*, str. 45-47.

¹⁰⁹ »Ce fut dans la poussière des archives seigneuriales que je découvris les mystères des usurpations de la caste noble.« François Wartelle, "Babeuf et la Picardie," u *Présence de Babeuf: Lumières, Révolution, Communisme: Actes du colloque international Babeuf*, ur. Alain Maillard i dr. (Paris: Sorbonne, 1994), str. 97.

¹¹⁰ Walter Rummel, "Ein Haufen von Schutt und Bausteinen: Die Anfänge des preußischen Provinzialarchivs Koblenz zwischen Geheimpolizei und Korruption, Blendwerk und Tagwerk," u *Umbruch und Aufbruch: Das Archivwesen nach 1800 in Süddeutschland und im Rheinland*, ur. Volker Rödel (Stuttgart: Kohlhammer, 2005), str. 146, 148-149.

Na kraju, vraćamo se još jednom Elardu Johannesu Kulenkampu, jer nam se čini kako je njegovo djelo zgodno saželo jedan dobar dio dotadašnjeg mentaliteta te barem u pogledu osobina i obrazovanja arhivista ne osobito inventivne feudalne proto-arhivistike (čijim dijelom ne smatramo djela s područja pomoćnih povijesnih znanosti). On je jedini u svoje vrijeme o njoj, kakva je već bila, zapravo ispravno ustvrdio: »Koliko ja znam, izvora za arhivsku znanost općenito nema, osim – zdravog razuma.«¹¹¹

Doista se nakon studija te rane arhivske književnosti čini kako su navedeni brojni pisci bili tek čuvari stare predaje što je sezala u 16. stoljeće do rodonačelnika Ramingena, kroničari svojega vremena i feudalnih prilika koje su u njemu vladale. Kao što su ti pisci preuzimali od prethodnih generacija i, oslanjajući se na vlastiti "zdrav razum", opažanja i instinkt, improvizirali i mudrovali kakav mora biti arhivist, tako i Kulenkamp u pogledu budućih arhivskih službenika zapravo i nije imao osobitih očekivanja. Kada je pisao o njihovim osobinama i znanjima, mogao je, sasvim u duhu tih vremena, ustvrditi kako ih već i donekle obrazovan čovjek može usvojiti – jer, piše taj arhivski pisac, stara njemačka poslovice kaže: »Kad ima volje i ljubavi za neku stvar, svaki trud i posao je neznatan.«¹¹²

5. Zaključak

Nastankom moderne države u Europi tijekom 16. stoljeća pojavila se potreba za novim pozivom, onim profesionalnog arhivista, čija je zadaća bila prikupljanje, čuvanje, obrada i korištenje napose pravnih naslova. S druge strane, u njemačkim zemljama nastalo je i kancelarijsko zanimanje registratora, koji je skrbio o tekućim zapisima, pohranjenima u registraturi.

U početku velike razlike između njih nije bilo, ali razvojem pomoćnih povijesnih znanosti i sve izraženijeg interesa za povijest i povjesničarski rad od sredine 18. stoljeća zamjetna je sve veća diferencijacija te dvije profesije. Ranonovovjekovnoj arhivskoj profesiji pribrajamo i vlastelinskog arhivista (njemačkog renovatora i francuskog feudista), čiji je zadatak bila "obnova" vlastelinovih prava i obveza njegova podložnika.

Budući da su arhivi bili mjesta pohrane autentičnih dokaza vladarskih i feudalnih prava, ranonovovjekovni arhivski pisci smatrali su kako je arhivist morao imati jak osobni integritet, tj. biti uglednog podrijetla, uzornog ponašanja i neokaljanog ugleda, te da nije smio stajati u kmetskom odnosu prema nikomu, pa ni prema gospodararu arhiva.

¹¹¹ »Quellen für die Archivs- und Repositurwissenschaft im Allgemeinen giebt es meines Wissens keine als – die gesunde Vernunft.« Kulenkamp, *Versuch einer Anleitung*, str. 47.

¹¹² »Lust und Liebe zu einem Ding macht alle Mühe und Arbeit gering.« Kulenkamp, *Versuch einer Anleitung*, str. 46.

Ranonovovjekovni arhivist čuvar je tajni onih na kojima počiva europski međunarodni poredak, na kojima se zasniva moć vladara, na kojima feudalna gospoda temelje svoj privilegirani društveni položaj i svoju izvanrednu ekonomsku poziciju. Stoga je njihov arhivist morao biti osobito pritajen, povučen i oprezan muškarac. Zato se u ranoj arhivskoj književnosti od arhivista tako često očekivala povučena i mirna narav, a još je 1801. Bachmann pisao kako mora biti i bogobojazan. S tim u vezi od arhivista se očekivala odanost i poštovanje prema gospodararu, a oprez i pritajenost prema radoznalim ljudima.

Od arhivista se dakako očekivalo i da radi svoj posao, tj. da sređuje povjereni mu arhiv. Zato se gotovo u svim djelima i dokumentima naglašava da mora biti napose marljiv, a kako je posao sređivanja i opisivanja arhivskoga gradiva naporan, mora biti i osobito uporan da bi obavio svoje zadaće. Vrlo je bitno obilježje arhivista i strpljivost. Arhivskim piscima odbojni su nagli i strastveni, vatreni i rastreseni kandidati za arhivista. Opasni su jer bi mogli napraviti nered u arhivu. Nadalje, spominju se sklonost i ljubav spram arhivskog posla, koji bi se trebao obavljati s radošću, a ne samo zbog plaće. Od arhivista očekivala se konačno i dobra moć prosuđivanja i sposobnost razlikovanja bitnoga od nebitnoga.

Gotovo svi arhivski pisci u čitavom istraženom razdoblju od arhivista očekuju veliku obrazovanost i načitanost. Rani novi vijek vrijeme je stoljetne dominacije arhivista-jurista, koji međutim mora znati pročitati i utvrditi vjerodostojnost dokumenta, a time i znati jezik na kojem je napisan, shvatiti njegov pravni smisao, znati ga opisati, katkad i sastaviti izvještaj o njem. Iz tog razloga mnogi pisci od arhivista očekuju da vrlo dobro poznaju sve grane prava, ali i pomoćne povijesne znanosti, latinski i druge strane jezike, svakako povijest, napose zemlje kojoj služe, njezinu geografiju, politiku, ekonomiju itd.

Više autora smatralo je u drugoj polovici 18. stoljeća kako se arhivist trebao usredotočiti na sređivanje gradiva te da mu diplomatika i povijest ne bi trebale prerasti u strast. Štoviše, feudalni arhivski pomoćnik i teoretičar Kajetan Assenbaum krajem 18. stoljeća izričito se protivi povijesno-znanstvenoj djelatnosti arhivista, jer za nju nije plaćen. Tek Oegg 1804. piše kako arhivist nije pravnik te da mu je pravo tek pomoćna znanost, anticipirajući tako daljnji polagani razvoj arhivske profesije nakon revolucija 1789. i 1848. godine.

Literatura

Aebbtlin, Georg. *Anführung zu der Registratur-Kunst* *Anführung zu der Registratur-Kunst: Vorderist denen Hoch-löblichen Herzschafften und Obrigkeiten zu underthänigem Bericht und Erinnerung: Wie auch deroselben Registratorn, Secretariis, Cancellisten: Verwaltern: Amptleuthen und Schreibern zu Dienst.* Zu Ulm: Kühn, 1669.

Anon. "Bayerische Archivinstruktionen aus dem 16. und 17. Jahrhundert." *Archivalische Zeitschrift* 9 (1884): str. 90-98.

Assenbaum, Kajetan. *Theoretisch-praktische Anleitung zur Registratur- und Archiveinrichtung der Gutsbesitzer und Geistlichen zum Gebrauche der Beamten und Seelsorger in allen k. k. Länder vorzüglich für Böhmen und Mähren: Mit einer rein gestochenen, vollständigen Wap[p]entafel und 19 diplomatischen Hilfstabellen.* Wien: J. Alberti's Witwe, 1799.

Bachmann, Georg August. *Ueber Archive, deren Natur und Eigenschaften, Einrichtung und Benutzung, nebst praktischer Anleitung für angehende Archivbeamte in archivalischen Beschäftigungen.* Amberg: Seidl, 1801.

Béchu, Philippe. "Le corpus de la littérature des feudistes: Problématique des auteurs et portée pratique des traités." U *Terriers et plans-terriers du XIIIe au XVIIIe siècle: Actes du colloque de Paris (23-25 septembre 1998)*, ur. Ghislain Brunel, str. 267-276. Rennes: Association d'histoire des sociétés rurales, 2002.

Belehrung eines angehenden Archivars. Augsburg: Benedikt, 1796.

Bittner, Ludwig, ur. *Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs aufgebaut auf der Geschichte des Archivs und seiner Bestände: Erster Band.* Wien: Holzhausens Nachfolger, 1936.

Brenneke, Adolf. *Archivkunde: Ein Beitrag zur Theorie und Geschichte des europäischen Archivwesens.* Leipzig: Koehler & Amelang, 1953.

Brucker, Jean Charles. *Les archives de la ville de Strassbourg antérieures à 1790: Aperçu sommaire.* Strassbourg: Heitz, 1873.

Delsalle, Paul. "L'archivistique sous l'Ancien Régime, le Trésor, l'Arsenal, et l'Histoire." *Histoire, économie et société* 12, br. 4 (1993): str. 447-472.

Delsalle, Paul. *Une histoire de l'archivistique.* Sainte-Foy: Presses de l'Université du Québec, 2000.

Die Archive des fürstlichen Hauses Schwarzenberg ä. L.: Beiträge zur Geschichte und Statistik derselben. Wien: Fürstl. Schwarzenberg'sches Centralarchiv, 1873.

Dupuy, Pierre. *Traitez touchant les droits du roy très-chrestien sur plusieurs estats et seigneuries possédées par divers princes voisins.* Paris: Courbé, 1655.

Eckartshausen, Karl von. *Ueber praktisch-systematische Einrichtung fürstlicher Archive überhaupt.* München: Anton Franz, 1786.

Elvert, Christian d'. "Zur mähr.-schles: Adelsgeschichte: LXXXV.: Die Grafen, Freiherrn und Ritter von Widmann." *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der k. k. mähr.-schles: Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaus, der Natur- und Landeskunde* 3 (1877): str. 17-19.

Fladt, Philipp Wilhelm Ludwig. Pristupljeno 29. travnja 2018., <https://www.deutsche-biographie.de/pnd120668157.html>.

Fladt, Philipp Wilhelm Ludwig. *Anleitung zur Registratur-Wissenschaft und von Registratoribus deren Amt und Pflichten wobey zugleich die dahin gehörige Nachricht von Canzley-Wesen und sonstigen nöthigen Erfordernuß ertheilt wird nebst einer Erläuterung einiger hierin befindlicher Stellen*. Franckfurt: Eßlinger, 1765.

Frisch, Johann Leonhard. *Teutsch-Lateinisches Wörter-Buch, Anderer Theil*. Berlin: Nicolai, 1741.

Godefroy-Ménilglaise, Denis Charles. *Les savants Godefroy: Mémoire d'une famille pendant les XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles*. Paris: Didier et Co., 1873.

Graßl, Hans, Friedrich Merzbacher. "Eckartshausen, Karl von." *Neue Deutsche Biographie* 4 (1959): str. 284-285.

Häutle, Christian. *Dr. Michael Arrodenius, herzoglich bayerischer Archivar und Hofkaplan: Eine biographische Skizze*. München: Wolf und Sohn, 1875.

Hedbeli, Živana. "The earliest predecessors of archival science: Jacob von Rammingen's two manuals of registry and archival arrangement, printed in 1571. Lund: Wallin & Dalholm, 2010." *Arhivski vjesnik* 55 (2012): str. 371-373.

Inventar des Kriegsarchivs Wien. Wien: Ferdinand Berger, 1953.

Jenny, Beat Rudolf. "Vom Schreiber zum Ritter: Jakob von Ramingen 1510 – nach 1582." *Schriften des Vereins für Geschichte und Naturgeschichte der Baar und der angrenzenden Landesteile* 26 (1966): str. 1-66.

Kölzer, Theo. "Die Historischen Hilfswissenschaften – gestern und Heute." *Archiv für Diplomatie, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde* 54 (2008): str. 205-219.

Kulenkamp, Elard Johannes. *Versuch einer Anleitung zur zweckmäßigen Anordnung und Erhaltung der Amts- Renthery- Stadt- Familien- Gerichts- und Kirchenreposituren*. Marburg: Neue akademische Buchhandlung, 1805.

Lamotte, Gustav August Heinrich. *Practische Beyträge zur Cameralwissenschaft für die Cameralisten in den preußischen Staaten, und besonders diejenigen, welche churmärkische Cameralsachen bearbeiten: Vierter Teil*. Halle: Weisenhausen, 1786.

Langer, Johann. *Das k. und k. Kriegs-Archiv von seiner Gründung bis zum Jahre 1900: Zweite Auflage umgearbeitet und bis auf die Gegenwart ergänzt*. Wien: Kriegsarchiv, 1900.

Lanzinner, Maximilian. "Mandl (Maendl), Johann Freiherr von (Reichsadel 1623, Reichsfreiherr 1653)." *Neue Deutsche Biographie* 16 (1990): str. 17-18.

Mändl, Johann. "Mein Johann Mändls zu Deittenhouen Leben, Studia, Wanderschaft, Dienst, Raisen, Ehestandt, und Kinder-Beschreibung Anno 1655."

U Lorenz von Westenrieder, *Neue Beyträge zur vaterländischen Historie, Geographie, Statistik etc.: Zweyter Band*, str. 2-36. München: Lindauer, 1817.

Moser, Johann Jacob. *Einleitung zu denen Cantzley-Geschäften: Zum Gebrauch der Hanauischen Staats- und Cantzley-Academie*. Hanau, 1750.

Musulini, Stjepan, ur. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika: Svezak 77: 3 osamnaestoga dijela: Topov-troj*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1963.

Neudegger, Max Josef. *Bayerische Archivrepertorien und Urkundenregister im Reichsarchiv zu München von 1314-1812*. München: Ackermann, 1899./1900.

Neudegger, Max Josef. *Geschichte der Bayerischen Archive neuerer Zeit bis zur Hauptorganisation vom Jahre 1799*. München: Mühlthaler, 1881.

Oegg, Joseph Anton. *Ideen einer Theorie der Archivwissenschaft: Zur Leitung der Praxis bey der Einrichtung und Bearbeitung der Archive und Registraturen*. Gotha: Ettinger, 1804.

Ramingen, Jacob von. *Der rechten künstlichen Renouatur Eigentliche vnnnd gründtliche Beschreibung, Was dieselbig an jr selbs ist, vnd allerdings erfordern thut. Wie sie auch gelernet vnd nützlichen practicirt werden müg*. [Heidelberg]: Carpentarius, 1571.

Ramingen, Jacob von. *Summarischer Bericht, Wie es mit einer künstlichen vnd vollkommenen Registratur Ein gestalt: Was auch für vnderschiedlicher Aufstheilung vnd Classes, vnd sonst für Partitiones vnd Separationes derselben Gebäw erfordern vnd brauchen sey*. Heidelberg: Mayer, 1571.

Ramingen, Jacob von. *Von der Haushaltung Der Regiment land und Leüt, vnd dann der ligenden Güter, vnd jhrer Rechten vnd Gniessen*. Augspurg: Francke, 1566.

Ramingen, Jacob von. *Von der Registratur, Vnd Jren Gebäwen vnd Regimenten, deßgleichen von jhren Bawmeistern vnd Verwaltern vnd jrer qualificationen vnd habitibus: Vnd dann was für grosser vilfältiger nutzbarkeit auß einer wol angestellten ... Registratur entspringen vnd eruolgen*. Heidelberg: Maior, 1571.

Rühmlichst geführter und seelig geschlossener Lebens-Lauff: Weiland des [...] Herrn Jacob Wenckers. Straßburg: Gedruckt bey Daniel Maag, 1715.

Rummel, Walter. "Ein Haufen von Schutt und Bausteinen: Die Anfänge des preußischen Provinzialarchivs Koblenz zwischen Geheimpolizei und Korruption, Blendwerk und Tagwerk." U *Umbruch und Aufbruch: Das Archivwesen nach 1800 in Süddeutschland und im Rheinland*, ur. Volker Rödel, str. 131-173. Stuttgart: Kohlhammer, 2005.

Schäffler, August. "Oegg, Joseph Anton." *Allgemeine Deutsche Biographie* 24 (1887): str. 176-177.

Soboul, Albert. "De la pratique des terriers à la veille de la Révolution." *Annales: Économies, Sociétés, Civilisations* 19, br. 6 (1964): str. 1049-1065.

Spieß, Philipp Ernst. *Von Archiven*. Halle: Gebauer, 1777.

Trugenberger, Volker. "Wichtige Schrifften ... wie Mist vermendet: Die Archive der hohenzollerischen Fürstentümer im 18. und 19. Jahrhundert." U *Umbruch und Aufbruch: Das Archivwesen nach 1800 in Süddeutschland und im Rheinland*, ur. Volker Rödel, str. 175-197. Stuttgart: Kohlhammer, 2005.

Warmbrunn, Paul. "Spätblüte von Archivwesen und Rechtsgelehrsamkeit in einem historisch bedeutsamen Kleinterritorium: Das Wirken von Johann Heinrich und Georg August Bachmann in Pfalz-Zweibrücken in der Endphase des Ancien Régime und in der Übergangszeit." U *Umbruch und Aufbruch: Das Archivwesen nach 1800 in Süddeutschland und im Rheinland*, ur. Volker Rödel, str. 77-100. Stuttgart: Kohlhammer, 2005.

Wartelle, François. "Babeuf et la Picardie." U *Présence de Babeuf: Lumières, Révolution, Communisme: Actes du colloque international Babeuf*, ur. Alain Maillard i dr., str. 96-105. Paris: Sorbonne, 1994.

Wencker, Jacob. *Apparatus et Instructus Archivorum Ex usu nostri Temporis, vulgo Von Registratur und Renovatur*. Argentorati: Dulssecker, 1713.

Wencker, Jacob. *Collecta Archivi Et Cancellariae Jura: Quibus accedunt, De Archicancellariis, Vicecancellariis, Cancellariis Ac Secretariis Virorum Clarissimorum Commentationes*. Argentorati: Dulssecker, 1715.

Wippermann, Karl. "Kulenkamp, Elard Johannes." *Allgemeine Deutsche Biographie* 17 (1883): str. 359-360.

Wolf, Gerson. *Geschichte der K. K. Archive in Wien*. Wien: Braumüller, 1871.

Wolfram, Georg. "Gebet eines Archivars und eines Bibliothekars aus dem 17. Jahrhundert." *Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Alterthumsvereine* 46, br. 10 (1898): str. 159.

Zinkernagel, Karl Friedrich Bernhard. *Handbuch für angehende Archivare und Registratoren*. Nördlingen: Beck, 1800.

Summary

AN 'IDEAL' ARCHIVIST? ON THE DESIRABLE CHARACTERISTICS OF THE EARLY MODERN ARCHIVIST USING THE EXAMPLE OF THE GERMANIC LANDS AND FRANCE

The early modern proto-archival discipline dates from the period between the 16th century and the revolutions of 1789-1848, creating interesting material for the research of an 'ideal archivist'. The article analyses the desirable characteristics and training profile of an early modern archivist, based on some twenty early modern writings on archives published between 1571-1805 in the Germanic lands, as well as a few biographies of the early-modern French archivists.

For centuries, early-modern archives collected documents which presented important foundations of the entire political, economic and social order. For that reason, keepers of records, at least in theory, were considered as important civil servants and had to be chosen carefully.

In 1571, the first archival theoretician Jakob von Ramingen stressed the importance of the archivist's origins: he had to be a legitimate son of honourable parents, a free man and independent. Archival theoreticians also indicated the importance of the archivist's moral characteristics including: honesty, integrity, exemplary behaviour, humbleness, modesty and conscientiousness.

An early modern archivist had to guard his master's secrets with great care. An archivist was expected to be discreet, introverted and taciturn, with a gentle and silent nature, avoiding the company of curious people. Besides, an archivist had to be completely loyal to his master, with some biographies pointing out examples of God-fearing men.

Another important characteristic was diligence, which in 1801 Bachmann defined not as the quantity of time needed for doing a job, but as job well done in as little time as possible. Love of order and seclusion as well as attachment to working with ancient documents were also considered important. However, love of history should not become an archivist's passion, as Eckartshausen said in 1786.

Regarding the archivist's education and training, almost every archival theoretician from that period had high expectations from the candidates. An early modern archivist took care of centuries-old documents, primarily juridical titles and proof of rights. Therefore, an early modern archivist also had to be a jurist as well as a scholar, with a broad education in numerous fields.

He had to be able to read and understand all documents, old and new ones. He had to possess knowledge of auxiliary sciences of history, above all of diplomatics and palaeography. As well as excellent knowledge of Latin, from the 18th century, French became compulsory. Additionally, he had to be an expert in general

and specific juridical issues, often depending on the specific archives in which he worked.

An 'ideal' archivist possessed a broad education: history, with all of its auxiliary sciences, politics, administration, geography and economics meant that he had to be a truly erudite person. At the beginning of the 19th century it became clear that an archivist should not be a jurist at the same time (Oegg in 1804), while only one author considered that an archivist should not be a scholar at all (Assenbaum in 1799).

Keywords: *archivists; archival profession; history of archival science; early modern period; 16th-19th century*